

FRANZ KAFKA | ODABRANA DJELA

FRANZ KAFKA

SVEZAK PRVI

UREDNIK NOVAK SIMIC

NASLOV ORIGINALA

FRANZ KAFKA

ERZÄHLUNGEN

S. Fischer Verlag

Lizenzausgabe

Von Schocken Books, New York 1946.

PRIPROVIJETKE

KNJIGA PRVA

S njemačkog preveo

ZLATKO GORJAN

Likovno opremio
ANTE SCHRAMADEI

ZORA
ZAGREB 1968

ISPRED ZAKONA

Ispred zakona stoji vratar. Ovom vrataru dolazi čovjek sa sela i moli ga da ga pusti u zakon. Ali vratar mu veli da mu sada ne može dopustiti ući. Čovjek premišlja, a potom ga upita hoće li, dakle, poslije smjeti ući. »Možda«, veli vratar, »ali sada ne.« Budući da su vrata što vode do zakona kao uvijek otvorena, a vratar stao u stranu, čovjek se sagne da kroz vrata pogleda u unutrašnjost. Kada vratar to opazi, smije se i veli: »Ako te to toliko mami, a ti pokušaj da odeš onamo i protiv moje zabrane. Ali upamti: ja sam moćan. A ja sam samo posljednji po činu. No ispred svake dvorane stoji po deset vratara, jedan moćniji od drugoga. Već sam pogled na trećega čak ni ja ne mogu izdržati.« Takve poteškoće čovjek sa sela nije očekivao; ta zakon, kažu, morao bi svakom i svagda biti pristupačan, pomisli, ali kada malko pozornije pogleda vratara u bundi, njegov šiljasti nos, dugu, prorijetku, crnu tatarsku bradu, odluči da ipak radije pričeka dok mu ne dopusti ući. Vratar mu daje klupicu te mu naredi da sjedne s jedne strane vrata. Sjedeći ondje, provodi dane i godine. Poduzima mnogo pokušaja da uđe, dosadajući vrataru svojim molbama. Vratar ga često sasluša, ispituje ga o njegovoj domovini i još o mnogo čemu drugom, no to su ravnodušna pitanja kakva postavljaju velika gospoda, a najposlije uvijek veli da ga još ne može pripustiti. Čovjek koji se izdašno bio pripremio za put, upotrebljava sve, ma kako

skupocjeno bilo, ne bi li kako podmitio vratara. Ovaj, doduše, sve prima, ali pri tom kaže: »Ja to uzimam samo zato da ne bi rekao da si štogod propustio«. Za tih mnogih godina, taj čovjek gotovo netremice promatra vratara. Zaboravlja na druge vratare, a ovaj ovdje, čini mu se, jedina je prepreka za ulazak u zakon. Proklinje svoj nesretni udes, prvih godina bezobzirno i u sav glas, poslije, kada ostari, samo još gunda u bradu. Postaje djetinjast, i jer je dugogodišnjim promatranjem vratara upoznao i buhe u njegovu krznenom ovratniku, moli njih da mu pomognu sklonuti vratara. Najposlije mu oslabi vid, i on ne zna postaje li zaista sve mračnije oko njega, ili ga samo oči varaju. Ali ipak, sada razabire u mraku neki sjaj što neugasivo izbija kroz vrata zakona. Potom su mu dani izbrojani. Pred samu smrt, u glavi mu se sva iskustva tih dugih godina slože u jedno pitanje, koje dosada još nije postavio vrataru. Rukom mu dade znak da mu se približi, jer više nije mogao uspraviti tijelo što mu je bivalo sve ukočenije. Vratar se mora sagnuti duboko k njemu, jer razlika u visini se uvelike promijenila na štetu toga čovjeka. »A što bi sada još htio znati?« upita vratar, »ti si nezasitan.« »Ta svi streme k zakonu«, reče čovjek, »pa kako onda da za tih mnogih godina nitko osim mene nije tražio da uđe?« Vratar shvati da je čovjek već na izdisaju, i da bi dopro do njegova sluha koji se već gubio, izdere se na nj: »Ovdje nitko drugi nije mogao biti pripušten, jer ovaj ulaz bijaše za tebe određen. A sada idem da ga zatvorim.«

IZVJEŠTAJ ZA NEKU AKADEMIJU

Dična gospodo, članovi Akademije!

Iskazuju mi čast tražeći od mene da Akademiji pošaljem izvještaj o svom majmunskom predživotu.

Na žalost, u tom smislu se ne mogu odazvati tom pozivu. Gotovo pet godina dijeli me od majmunstva, vrijeme možda kratko kada se mjeri po kalendaru, ali beskrajno dugo da se projuri kroza nj, kao što sam ja to učinio, mjestimice praćen izvrsnim ljudima, savjetima, odobravanjem, orkestralnom muzikom, ali zapravo sam, jer sva se pratnja držala, da se i dalje poslužimo istom slikom, daleko od barijere. To ostvarenje ne bi bilo moguće da sam se ukopistio da prianjam uz moje porijeklo i mladenačke uspomene. Upravo odricanje svake svoje-glavosti bijaše vrhovna zapovijed koju sam sebi odredio; ja, slobodan majmun, primio sam na sebe taj jaram. No time su mi se uspomene sa svoje strane sve više zatvarale. Premda mi je najprije povratak, da su ljudi to htjeli, bio otvoren kroz čitavu kapiju koju nebo tvori nad zemljom, ona je istovremeno postajala sve niža i tješnja uslijed moga kao šibom pospješenog razvitka; osjećao sam se lagodnije i bio sam zatvoreniji u svijetu ljudi; smirivala me oluja koja je iz moje prošlosti puhala za mnom; danas je to samo još dašak što mi hladi tabane; a rupa u daljini, kroz koju on dolazi i kroz koju sam i ja nekoć došao, postala je tako malena da bih, kada bi mi uopće dostajalo snage i volja da otrčim onamo natrag, morao sebi odrati kožu. Otvoreno da kažem, ma kako rado se ja slikovito izražavao o tim stvarima, otvoreno da kažem: vaše majmunstvo, gospodo, ako ste nešto slično proživjeli, ne može biti dalje od vas nego što je moje majmunstvo od mene. Ali svakoga koji hoda po ovoj zemlji škakljaju tabani: malog čimpanzu i velikog Ahila.

No u najograničenijem smislu mogu možda, ipak odgovoriti na vaše pitanje, i ja to, štaviše, činim vrlo rado. Prvo što sam naučio bilo je: pružiti kome ruku; pružanje ruke ukazuje na iskrenost; neka se danas, kada stojim na vrhuncu svoje karijere, pružanju ruke doda još i iskreno izgovorena riječ. Akademiji to, zapravo, neće pružiti ništa novo i daleko će zaostati za onim što se od mene traži i što ja ni uz najbolju volju ne mogu reći —

pa ipak, to neka pokaže smjernicu po kojoj je jedan bivši majmun prodro u svijet ljudi te se ondje skrasio. Ali zacijelo ne bih smio reći ni ono beznačajno što slijedi, da nisam potpuno siguran u samoga sebe i da se moj položaj na svim velikim varijetetskim pozornicama civiliziranoga svijeta nije do nepokolebljivosti učvrstio.

Potječem od Zlatne obale. O tome kako su me ulovili, upućen sam na strane izvještaje. Lovačka ekspedicija tvrtke Hagenbeck — sa vođom ekspedicije sam, uostalom, odonda popio već mnogu bocu dobre crvene kapljice — čekala je u zasjedi, u grmlju na obali rijeke, kada sam usred jednog čopora uvečer došao na pojilo. Ljudi pripucali; jedino su mene pogodili; dobio sam dva pogotka.

Jedan u obraz; to je bila laka rana, ali je ostavila veliku izbrijanu brazgotinu, zbog koje su mi nadjenuli ogavno, potpuno neodgovarajuće ime Crveni Petar, kao da se razlikujem od one nedavno crkle, ovdje-ondje poznate dresirane majmunske životinje, imenom Petar, samo po crvenoj mrlji na obrazu. Ali to samo uzgred.

Drugo me tane zgodilo ispod boka. Bio je to težak pogodak, i njemu imam zahvaliti da još i danas malko šepam. Onomad sam u nekom članku jednoga od onih deset tisuća vjetropira što u novinama opširno o meni pišu, pročitao: moja majmunska priroda još nije posve prigušena; to dokazuje činjenica da ja, kada mi dođu posjetioci, vrlo rado svlačim hlače da bih im pokazao mjesto gdje mi je ono tane ušlo u tijelo. Onom klipanu trebalo bi poodstrijeliti svaki prstić na ruci kojom piše. Ja, ja smijem svući hlače pred kim god hoću; ondje se neće naći ništa drugo do dobro odnjegovanog krzna i brazgotina od — odaberimo ovdje u određenu svrhu određenu riječ koja se, međutim, ne bi smjela krivo shvatiti — brazgotina od zločinačkog metka. Sve je na vidjelu, tu nema šta da se krije; ako je posrijedi istina, svaki plemenit čovjek okanit će se najfinijih manira. Ako bi, pak, ono piskaralo, slindarilo hlače, kada mu tko dođe u pohode, to bi onda, sigurno, drugačije izgledalo, i ja ću uvažiti kao znak njegove razumnosti što to ne čini. No neka me onda poštedi s tim svojim osjećajem takta!

Nakon onih pucnjeva, ja sam se probudio — i tu već, malo-pomalo, počinje moje vlastito sjećanje — u kavezu u međupalubi hagenbeškog parobroda. Nije to bio če-tvorozidan kavez s rešetkama; naprotiv, samo su tri zida bila pričvršćena uz neki sanduk; sanduk je, dakle, tvorio četvrti zid. Sve to zajedno bilo je odveć nisko za stajanje i odveć usko za sjedenje. Čučao sam zato uvučenih, vazda drhtavih koljena, i to okrenut sanduku, jer bit će isprva nisam želio nikoga vidjeti, već sam uvijek htio biti u mraku, te su mi se rešetke urezale u meso. Smatraju da je takav smještaj divljih životinja u prvo vrijeme vrlo probitačan, i ja danas, nakon iskustva što sam ga stekao, ne mogu poreći da je to, po ljudskom shvaćanju, zaista tako.

Ali u ono vrijeme nisam na to pomišljao. Po prvi put u svom životu nisam imao nikakva izlaza. Ravno naprijed nije išlo; ravno preda mnom bio je sanduk, daska čvrsto zbijena uz dasku. Između dasaka bila je, doduše, pukotina, koju sam, kada sam je prvi put ugledao, pozdravio sretnim urlanjem bezumlja, ali ta pukotina nije ni izdaleka bila dovoljna da pružim kroz nju makar samo rep, a majmunskom snagom nije se dala proširiti.

Navodno, nisam kako mi poslije rekoše, dizao gotovo nikakvu buku, po čemu su zaključili da ću ubrzo morati uginuti ili, ako mi uspije da proživim kritično vrijeme, biti vrlo podoban za dresuru. Prigušeno jecanje, bolno traženje buha, umorno lizanje jednog kokosovog oraha, lupkanje lubanjom o zid sanduka, plaženje jezika, kad bi mi se tko odveć približio — to su bile moje prve zaposlenosti u novom životu. Ali u svemu tome ipak samo jedan osjećaj: bezizlaznost. Naravno da ono što sam tada majmunski osjećao, danas mogu samo ljudskim riječima reproducirati, te to tako i bilježim, no mada više nisam kadar dovinuti se do nekadašnje majmunске mudrosti, ona se ipak očituje u usmjerenosti moga prikazivanja: o tome nema nikakve sumnje.

Ta dosada sam imao toliko izlaza, a sada više nemam ni jedan jedini. Bio sam se nasukao. Da su me prikovali, moja sloboda seljenja ne bi se time bila smanjila. Zašto to? Razgrebi sebi meso između nožnih prstiju, nećeš naći za to razloga. Upri leđima o rešetku dok te malne raspolovi, nećeš naći za to razloga. Nisam imao izlaza, ali sam

ga morao sebi pribaviti, jer bez njega nisam mogao živjeti. Uvijek naslonjen o taj sandučni zid — ja bih neminovno bio crkao. Ali majmunima kod Hagenbecka je mjesto uz sandučni zid — pa sam, dakle, prestao biti majmun. J a s a n i lijep tijek misli, što sam ga, čini se, trbuhom bio nekako smislio, jer majmuni misle trbuhom. Bojim se da se neće tačno razumjeti što podrazumijevam kad velim »izlaz«. Upotrebljavam tu riječ u najobičnijim i najpunijem smislu. Namjerno ne kažem sloboda. Ne mislim ovaj veliki osjećaj slobode na sve strane. Kao majmun sam ga, možda, poznavao, a upoznao sam ljude koji za njim čeznu. No što je do mene, niti sam tada tražio slobodu niti je sada tražim. Uzgred da kažem: pomoću slobode ljudi će i odveć često prevariti jedni druge. I kao što se sloboda ubraja među najuzviše-nija čuvstva, tako je to i s odgovarajućim razočaranjem. Često sam u varijeteu, prije svoga nastupa, gledao kako neki akrobatski par gore kod stropa nešto posluje. Vitlali se i njihali, skakali, lebdjeli jedno drugom u naručje, jedno je drugo nosilo zubima za kosu. I to je »ljudska sloboda«, pomislih »samostalno-gospodsko kretanje«. Ti porugo svete prirode! Gledajući to, ni jedno zdanje ne bi odoljelo smijehu majmunskog roda.

Ne, nisam htio slobodu. Samo neki izlaz: nadesno, nalijevo, bilo kuda; nisam stavljao nikakvih drugih zahtjeva; pa makar taj izlaz bio samo obmana, zahtjev bijaše malen, obmana ne bi bila veća. Doći dalje, dalje! samo ne mirovati uzdignutih ruku, priljubljen uz sandučni zid.

Danas jasno vidim: bez najvećeg unutrašnjeg mira nikada mi ne bi bilo uspjelo pobjeći. I doista, možda dugujem sve što sam postao miru koji me prvih dana tamo na brodu bio obuzeo. A mir, pak, bit će da dugujem ljudima na brodu.

Usprkos svemu, dobri su to ljudi. Još danas se rado sjećam teškog bata njihovih koraka koji mi je tada u polusnu odjekivao. Običavali su se vrlo sporo laćati svega što su poduzimali. Ako bi jedan htio protrljati oči, podigao bi ruku kao kakav uteg. Šake im bijahu grube, ali srdačne. Smijeh im je uvijek bio popraćen kašljem koji je opasno zvučilo, ali ništa nije značio. Uvijek bi u ustima imali nešto što su mogli ispljunuti, a kamo bi

otpljunuli, to im bijaše svejedno. Uvijek su se tužili kako moje buhe skaču na njih; ali se ipak zbog toga nisu na mene ljutili; ta znali su da u mom krznu buhe dobro uspijevaju, a da su buhe skakači; i time su se pomirili. Kada ne bi bili u službi, poneki bi katkada posjedali u krug oko mene; jedva da su govorili, nego su jedni drugima nešto gugutali, ispruženi na sanduku, pušili su lulu; udarali se po koljenu, čim bih se samo malko okrenuo; a ovdanda uzeo bi jedan od njih štap te me škakljao ondje gdje mi je to godilo. Kada bi me danas pozvali da na tom brodu provedem jedno putovanje, zacijelo ne bih odbio taj poziv, ali je isto tako sigurno da nije bilo samo ružnih uspomena, kojima sam se u međupalubi mogao sasvim predati.

Mir što sam ga stekao u krugu tih ljudi, prije svega me zadržavao od svakog pokušaja bijega. Gledajući danas na to, meni je kao da sam, u najmanju ruku, naslućivao da moram naći neki izlaz ako hoću živjeti, i da se taj izlaz nije mogao postići bijegom. Ne znam više je li bjek-stvo bilo moguće, ali vjerujem u to: majmunu bi uvijek moralo biti moguće pobjeći. S mojim današnjim zubima moram već pri krckanju oraha biti oprezan, ali u ono vrijeme bilo bi mi, valjda, u tijeku vremena uspjelo da pregrizem bravu na vratima. Ja to nisam učinio. Ta što bih time dobio? Tek što bih bio pomolio glavu, opet bi me ulovili i zaključali u još gori kavez; ili bih se neopaženo mogao skloniti kod nekih drugih životinja, na primjer kod udava, meni preko puta, te bih u njihovu zagrljaju bio izdahnuo. Ili bi mi čak uspjelo da se prokramem na gornju palubu i skočim u more; tada bih se časak mogao ljuljati na talasima oceana te bih se zatim utopio. Očajnička djela. Nisam tako ljudski računao, ali pod uplivom svoje okoline vladao sam se tako kao da jesam.

Nisam računao, ali sam ipak lijepo u miru promatrao. Gledao sam te ljude kako idu gore-dolje, uvijek ona ista lica, iste kretnje, i često mi se činilo da je to jedan te isti čovjek. Taj čovjek ili ti ljudi hodali su neuznemirivani. U duši mi svitao uzvišen cilj. Nitko mi nije obećavao da će mi, budem li postao kao oni, otvoriti rešetke. Činilo se da ne daju obećanje za takva nemoguća ispunjenja. No ako se otkupe ispunjenja, naknadno se pojavljuju obećanja tačno tamo gdje smo ih prije uzalud

tražili. Pa sad, na tim ljudima, u biti, nije bilo ničega što bi me jako privlačilo. Da sam bio pristalica one spomenute slobode, sigurno bi ocean bio pretpostavio izlazu koji mi se ukazivao u mutnom pogledu tih ljudi. No u svakom slučaju, ja sam ih već dugo vremena promatrao prije nego što sam pomišljao na takve stvari, šta-više, tek su me nagomilana promatranja natjerala u određeni smjer.

Bilo je tako lako oponašati ljude. Pijuckati sam naučio već u prve dane. Onda smo jedan drugom pijuckali u lice; razlika bijaše samo u tome što sam potom ja oblizivao svoje lice da je opet bilo čisto, a oni to nisu činili. Lulu sam ubrzo počeo pušiti kao neki stari čiča; kada bih uz to još palcem zatiskivao duhan, podvriskivala je cijela međupaluba; samo što dugo nisam znao razliku između napunjene i prazne lule.

Najviše muke zadavala mi je boca s rakijom. Miris me mučio; prisiljavao sam se svom snagom; no prošlo je nekoliko tjedana prije nego što sam se svladao. Začudo je što su ljudi te unutrašnje borbe shvaćali ozbiljnije od bilo čega na meni, ali našao se čovjek, koji bi mi uvijek iznova dolazio, sam ili s drugima, danju, noću, u najrazličitije sate; stao bi s bocom preda me te me podučavao. Nije me shvaćao, htio je riješiti zagonetku moga bivstvovanja. Polagano bi izvadio čep iz boce i pogledao u me, kao da želi provjeriti jesam li razumio; priznajem da sam ga vazda pri tom promatrao s divljom, usplahirenom pozornošću; na čitavoj kugli zemaljskoj neće nijedan učitelj čovječstva naći takva učenika čovječstva; pošto je boca bila otčepljena, nagnuo bi je na usta, a ja za njim gledao, gledao ga sve do u grkljan; on bi kimnuo glavom, zadovoljan sa mnom i nagnuo bocu na usne; ja zadivljen postepenom spoznajom, pišteći, češao bih se uzduž i poprijeko, gdje me god zasvrbi; on se radovao, nagnuo bocu i gucnuo; ja, nestrpljiv i očajan da ga oponašam, zagadim se u kavezu, što, opet, njemu čini veliko zadovoljstvo, i sada, pružajući bocu daleko od sebe i jednim zamahom prinoseći je ponovo ustima, pije li pije, naslonjen natrag pretjeranom kretnjom poučavanja, te je istrusi naskap. Ja, posustao od odveć velike žudnje, ne mogu ga više slijediti i visim, olabavljen, o rešetkama, dok on teoretsku pouku završava gladeći se po truhu i keseći se.

Tek sada počinju praktične vježbe. No, nisam li već i suviše iscrpljen teorijom? Istina, i odveć iscrpljen. To spada u moju sudbinu. Ipak posegnem, što bolje mogu i umijem, za pruženom bocom; otčepļujem je tresući se; budući da mi je to uspjelo, malo-pomalo mi se vraća snaga, dižem bocu, jedva bi me još razlikovao od moga učitelja; prinesem je ustima i — bacim je s gađenjem, s gađenjem, premda je prazna i ispunjena samo vonj em, tresnem je s gađenjem o tle. Na veliku žalost moga učitelja, na još veću vlastitu žalost; ni njega ni sebe ne mogu pomiriti time da nakon odbacivanja boce ne zaboravljam da se s najvećim zadovoljstvom gladim po truhu i da se kesim.

I odveć često tako prolazi vrijeme nastave. I svaka čast mome učitelju; nije se srdio na me; premda bi pokatkad goruću lulu prislanjao uz moje krzno, dok ne bi počelo tinjati negdje kamo nisam mogao dosegnuti, no onda bi on to sam ugasio svojom dobrotivom ruče-tinom; nije se srdio na me, uviđao je kako se na istoj strani borimo protiv majmunske prirode i da je mene zapao teži dio.

Dabome, koje li pobjede za nj i za me, kada sam jedne večeri pred velikim krugom gledalaca — možda se održavala kakva svečanost; svirao je gramofon, neki oficir zbijao šale među ljudima — kada sam one večeri, u času kada me baš nitko nije promatrao, dohvatio bocu rakije koju je netko slučajno ostavio pred kavezom i, dok je društvo sve pažljivije gledalo, otčepio je kao što treba, prinio ustima i, bez oklijevanja, ne iskrivivši usta, kao pravi pravcati pijanica, kolutajući očima, kлокota-jući u grlu, zbilja i uistinu do dna izlokao; i bacio bocu, ali ne više kao očajnik već kao umjetnik svoga zanata; doduše, zaboravio sam da se gladim po trbušini; ali sam zato, jer nisam drugo umio, jer me nešto na to tjeralo, jer mi je u svijesti sve šumilo, kratko i dobro viknuo »Halo!«, oglasio se ljudskim glasom i s ovim poklikom skočio u ljudsku zajednicu i oćutio njenu jeku: »Ćujte samo, on govori!« poput poljupeca po cijelom svojem, u znoju okupanom tijelu.

Ponavljam: ništa me nije zavodilo u iskušenje da oponašam ljude; podražavao sam ih, jer sam tražio neki izlaz, ni iz kakva drugog razloga. Osim toga, s tom po-146

bjedom je tek malo bilo postignuto. Glas mi se odmah opet oduzeo; ponovo je oživio tek nakon nekoliko mjeseci; odvratnost prema rakijskoj boci spopala me čak još jaće. Ali moj pravac bijaše jednom zauvijek određen.

Kada su me u Hamburgu predali prvom dreseru, ubrzo "sam spoznao one dvije mogućnosti što su mi se pružale: zoološki vrt ili varijete. Nisam oklijevao. Mislio sam: upni se što igda možeš da dođeš u varijete; to je pravi izlaz; zoološki vrt je samo novi kavez s rešetkama; dospiješ li u nj, propao si.

I učio sam, moja gospodo. Ah, kad moraš, naučiš, učiš kada tražiš neki izlaz; učiš bezobzirmo. Sam sebe bićem ukroćuješ; kod najmanjeg otpora živ se razdireš. Majmunska je narav, prevrćući se, sunula iz mene i nestala, tako da se prvi učitelj, i sam od toga gotovo pomajmunio, morao ubrzo obustaviti poučavanje, te su bili prisiljeni smjestiti ga u bolnicu za umobolne. Na sreću, uskoro je opet izašao.

Ali ispotrošio sam mnoge učitelje, pa čak nekoliko učitelja istovremeno. Kada sam postao već sigurniji u svoje sposobnosti, javnost pratila moje napredovanje, a budućnost počela da šija, sam sam primao učitelje u službu, naredio im da posjedaju u pet soba što su se nizale jedna za drugom, te sam kod svih učio u isti mah, ho-deći neprestano iz jedne sobe u drugu.

Kako li sam napredovao! Ono prodiranje zraka znanja sa sviju strana u mozak što se budio! Ne poričem: to me usrećavalo. Ali također priznajem: nisam to precjenjivao, već onda to nisam činio, još mnogo manje negoli danas. S naporom, kakva još nije bilo na ovoj zemlji, postigao sam prosječno obrazovanje Evropejca. Možda to samo po sebi ne bi bilo ništa, ali je ipak nešto, jer mi je pomoglo da izađem iz kaveza i pribavilo mi ovaj naročiti izlaz, ljudski izlaz. Postoji izvrsna njemačka izreka: uhvatiti maglu; ja sam to učinio, uhvatio sam maglu. Nisam imao drugog puta, uvijek pod pretpostavkom da nisam mogao izabrati slobodu.

Bacim li pogled na svoj razvitak i njegov dosadašnji cilj, niti se jadam, niti sam zadovoljan. S rukama u džepu, s bocom vina na stolu, upola ležim, upola sjedim u stolici za ljuļjanje i gledam kroz prozor. Dođe li mi tko u pohode, primam ga kako se dolići. Moj impresario sje-147

di u predsoblju; zvonim li, evo ga gdje dolazi da me sasluša što želim. Gotovo svake večeri imam predstavu, a moji uspjesi jedva da bi mogli biti još veći. Vratim li se u kasne sate s kakva banketa, iz naučnih društava, sa prijatnih domjenaka kući, dočekuje me mala, poludresirana čimpanzica, i ja u njenu društvu ugodno provodim vrijeme na majmunski način. Danju neću da je vidim; iz očiju joj, naime, izbija ludilo ošamućene polu-dresirane životinje; to samo ja primjećujem i ne mogu to podnijeti.

Sve u svemu, ja sam u svakom slučaju postigao ono što sam želio. Neka nitko ne kaže da to nije bilo vrijedno truda. Uostalom, ne želim čuti mišljenje bilo kojeg čovjeka, hoću samo da širim izvjesna znanja, samo obavještavam, a i vama, dična gospodo Akademije, samo sam dao izvjesna obavještenja.

NA GALERIJU

Kada bi neku oronulu, tuberkuloznu jahačicu u cirkusu, na teturavu konju, na oči neumorne publike nemilosrdni cirkuski direktor, vitlajući bičem, mjesece i mjesece bez prestanka tjerao uokrug, prisiljavajući je da, šibana fjukom zraka, baca poljupce i da se njiše u bokovima, i kada bi se ta igra uz neprekidno treštanje orkestra i hućanje ventilatora nastavljala do sive budućnosti što se sve više razjapljuje, praćena čas zamirućim, čas opet uzavrelim pljeskanjem ruku što su, zapravo parni čekići — možda bi onda neki mladi posjetilac s galerije jurio niz duge stepenice duž svih redova i povikao: Stoj! usred orljave orkestarskih fanfara koje se vazda svemu prilagođuju.

No budući da nije tako, već ulijeće neka lijepa dama, sva bijela i crvena, između zavjesa što ih ponosno livri-rane sluge pred njom širom otvaraju; direktor, predano hvatajući njen pogled, držeći se životinjski ponizno, dašće njoj u susret, oprezno je diže na zelenka, kao da je ona

njegova nadasve ljubljena unuka koja polazi na opasan put; ne može se odlučiti da joj švigarom biča otffjuče znak, najposlije ga, samoprijegorno ipak otffjukne; otvorenih usta trči pored konja; skokove jahačice prati oštrim okom, njenu vještinu jedva može shvatiti; uzvikuje nešto na engleskom jeziku, pokušava da je opomene; bijesno upozorava konjušare što drže obruče na skrajnju pozornost; prije velikog saltomortalea uzdignutim rukama skida malu s konja koji se sav trese, i ljubi u oba obraza te i najveće oduševljeno priznanje publike ne smatra dovoljnim; dok ona sama, oslonjena na nj, visoko se propevši na vrške prstiju, sva u oblacima prašine, raširenih ruku, zabačene glavice, hoće svoju sreću dijeliti sa cijelim cirkusom — budući da je to tako, posjetilac galerije naslanja lice na ogradu i, tonući u završnoj koračnici kao u težak san, plače a da to ni sam ne zna.

OSUDA

Bilo je to nekog nedjeljnog prijepodneva u jeku pro[^]ljeća. Mladi trgovac Georg Bendemann sjedio je u svojoj privatnoj sobi, na prvom katu jedne od onih dražesnih niskih kuća što se protežu duž rijeke u dugom nizu te se razlikuju jedna od druge gotovo samo po visini i boji. Upravo je završio list nekom prijatelju iz mladosti koji je živio u inozemstvu; zatvorio ga je sa sanjarskom sporošću i tada se zagledao, podnimivši se laktovima o pisaći sto, kroz prozor u rijeku, most i uzvisine na drugoj obali, sa slabim zelenilom.

Premišljao je o tome kako je taj prijatelj, nezadovoljan time kako je kod kuće uspijevao, već prije više godina naprosto pobjegao u Rusiju. Sada je u Petrogradu vodio neki posao, koji se isprva kanda dobro razvijao, ali se već dugo činilo da zapinje, kako mu se prijatelj za sve rjeđih posjeta jadao. Tako je u tuđini bez ikakve koristi dirinčio, a neobična puna brada samo je slabo zakrivala još iz dječjih dana dobro znano lice, čija je žuta boja ukazivala na bolest što se razvija. Sudeći po njegovu pripovijedanju, nije imao prave veze s tamošnjom kolonijom svojih zemljaka, ali, također, gotovo nikakve društvene veze s domaćim obiteljima te se zato pripremao na vječno momaštvo.

Što da se piše takvu čovjeku koji se očito bio prenaglio i zapao u ćorsokak, čovjeku kojega se može žaliti, ali mu se ne može pomoći. Da mu se možda savjetuje da se vrati kući, da svoj život nastavi ovdje, da ponovo uspostavi sve stare prijateljske veze — za što, uostalom,

nije postojala nikakva zapreka — i da se u svemu ostalom pouzda u pomoć prijatelja? No to nije značilo ništa drugo nego da mu se istovremeno, što blaže to uvredljivije, kaže da su se njegovi dosadašnji pokušaji izjalovili, da konačno mora od njih odustati, da se mora vratiti i otrpjeti da ga kao zavazda vraćenog povratka svi gledaju začuđenim pogledima, da samo njegovi prijatelji nešto razumiju i da je on staro dijete koje se naprosto mora pokoriti uspješnim prijateljima koji su ostali kod kuće. A je li pri tom bio barem siguran da će sve one muke što će mu ih morati prirediti imati neku svrhu? Možda uopće neće uspjeti da ga se vrati kući — ta sam je rekao da više ne razumije prilike u domovini — i tako će usprkos svemu ostati u svojoj otuđenosti, ogorčen savjetima i još više stran svojim prijateljima. Ako bi, pak, zaista poslušao savjet te bi ovdje — naravno ne namjerno, ali samim činjenicama — ostao, potišten, ako se ne bi snašao među svojim prijateljima, ali ni bez njih, pateći od stida, nemajući sada uistinu više ni domovine ni prijatelja, ne bi li onda za nj bilo bolje da ostane u tuđini, kao dosada? Da li se u takvim okolnostima može na to pomišljati da bi ovdje mogao uspijevati?

Zbog tih razloga nije bilo moguće da mu se, ako se željelo da se uopće i dalje podržava ta pismena veza, zapravo, ništa saopći što bi se inače dali saopćiti svakom i najpovršnijem poznaniku. Prijatelj sada već više od tri godine nije bio u domovini te je to vrlo oskudno objašnjavao nesigurnošću političkih prilika u Rusiji, koje, prema tome, nisu dopuštale ni najkraće izbivanje malog poslovnog čovjeka, dok su se stotine tisuća Rusa mirno vozikale po svijetu. No za te tri godine upravo se za Georga mnogo što promijenilo. O smrti Georgove majke, prije otprilike dvije godine, otkada je Georg živio s ocem u zajedničkom kućanstvu prijatelj je, doduše saznao te mu u listu izrazio saučešće toliko suho, da je uzrok tome mogao biti samo to da u tuđini tuga zbog takva događaja postaje potpuno neshvatljiva. Ali od onoga vremena Georg se, kao i svega ostaloga, tako i svoga posla laćao s većom odlučnošću. Možda ga je, za majčina života, otac ometao u njegovoj djelatnosti time što je u poslu zahtijevao da se sluša samo njegovo mišljenje, možda je otac nakon majčine smrti, premda je još

sudjelovao u poslu, postao suzdržljiviji, možda su — a to je čak bilo i vjerojatno — sretni slučajevi imali važniju ulogu, no u svakom slučaju se posao za ove posljednje dvije godine sasvim neočekivano razvio, trebalo je podvostručiti broj namještenika, promet je postao pet puta veći, a predstojao je i dalji razvitak.

Ali prijatelj nije imao ni pojma u toj promjeni. Prije, posljednji put možda u onom listu saučešća, želio je Ge-orga predobiti da se iseli u Rusiju te opširno objašnjavao mogućnosti što u Petrogradu postoje za Georgove poslove.

Brojke su bile upravo beznačajne prema opsegu što ga je Georgov posao sada poprimio. No Georgu se nije dalo da prijatelju piše o svojim poslovnim uspjesima, a kad bi to sada, naknadno, učinio, to bi uistinu bilo čudnovato.

Zato se Georg ograničio na to da prijatelju vazda piše samo o beznačajnim događajima, kakvi se već nekog mirnog nedjeljnog popodneva gomilaju u sjećanju. Nije htio ništa drugo nego da pusti netaknutu predodžbu koju je prijatelj sebi po svoj prilici bio stvorio u tom drugom međuvremenu o svom rodnom gradu te se njome pomirio. Tako se desilo da je prijatelju tri puta u pismu, u prilično dugom razmaku, objavio zaruke nekog ravnodušnog čovjeka s nekom isto tako ravnodušnom djevojkom, dok se onda prijatelj, razumije se, sasvim suprotno Georgovoj namjeri, počeo zanimati za taj čudnovati događaj.

No Georg mu je mnogo radije pisao takve stvari nego što bi mu priznao da se on sam prije mjesec dana zaručio s nekom gospođicom Friedom Brandenfeld, djevojkom iz bogate kuće. Često je sa svojom zaručnicom razgovarao o tom prijatelju i neobičnom odnosu u dopisivanju. »On, dakle, uopće neće doći na našu svadbu«, reče djevojka, »a ja ipak imam pravo upoznati sve tvoje prijatelje.« »Neću da mu smetam«, odgovori Georg, »shvati me dobro, on bi sigurno došao, barem ja tako mislim, ali osjećao bi se pod prisilom i oštećen, možda bi mi zavidio, a sigurno bi se, nezadovoljan, nesposoban da to nezadovoljstvo ukloni, opet sam vratio. Sam — znaš li što to znači?« »Ta ne može li na neki drugi način saznati?« »To ja, dakako, ne mogu spriječiti, ali nije vje-

rojatno kad pomislimo na njegov način života.« »Kada imaš takve prijatelje, Georg, nije uopće trebalo* da se ženiš.« »Jest, to je naša zajednička krivica; ali ja ni sada ne bih želio da bude drugačije.« A kada bi ona, dišući teško pod njegovim poljupcima, još smogla reći: »Zapravo me to ipak vrijeđa«, njemu se zbilja činilo bezazleno da prijatelju o svemu piše. »Takav sam, i s time treba da se pomiri«, reče sam sebi, »ne mogu iz sebe izrezati čovjeka koji bi možda, bolje odgovarao prijateljstvu nego ja.«

I zbilja, toga je nedjeljnog popodneva obavijestio svoga prijatelja u drugom pismu o svojim zarukama ovim riječima: »Najljepšu novost ostavio sam za kraj. Zaručio sam se nekom gospođicom Friedom Brandenfeld, djevojkom iz imućne obitelji, koja se tek dugo vremena poslije tvoga odlaska ovdje naselila, i teško da je poznaješ. Bit će još prilike da ti opširnije pišem o svojoj zaručnici. Za danas neka ti bude dovoljno, da sam vrlo sretan i da se u našem dosadašnjem odnosu izmijenilo samo to što ćeš u meni sada umjesto sasvim običnog prijatelja imati sretnog prijatelja. Osim toga ćeš u mojoj zaručnici, koja te srdačno pozdravlja, a uskoro će ti sama pisati, naći iskrenu prijateljicu, što za neženju i nije tako nevažno. Znam da te mnogo šta sprečava da nam dođeš u pohode, ali ne bi li upravo moja svadba bila prava prilika da jedanput svladaš sve prepreke? Ali bilo kako mu drago, postupi bez ikakvih obzira i samo po svom nahođenju.«

S tim pismom u ruci, lica okrenuta prozoru, Georg je dugo prosjedio za svojim pisaćim stolom. Nekom znancu koji ga je, prolazeći, pozdravio, jedva da je otpozdravio odsutnim smiješkom.

Napokon strpa pismo u džep te pođe iz svoje sobe hodnikom u očevu sobu, u kojoj ga već mjesecima i mjesecima nije bilo. Ni inače nije za to bilo nikakva povoda, jer je u dućanu neprestano bio u vezi s ocem, a ručavali su u isto vrijeme u nekom restoranu; uvečer bi svaki sebi po volji nešto spremio, no onda bi obično sjedili još neko vrijeme, svaki sa svojim novinama, u zajedničkoj dnevnoj sobi, kada Georg ne bi sjedio s prijateljima ili bio kod svoje zaručnice, kao što je najčešće običavao. Gerog se čudio kako je očeva soba čak i u ovo sunčano

prijepodne mračna. Toliku je sjenu, dakle, bacao visoki zid što se dizao s druge strane nekoga dvorišta. Otac je sjedio uz prozor, u kutu koji bijaše ukrašen različitim uspomnama na pokojnu majku, te čitaše novine, što ih je ukoso držao pred očima, da time izjednači neku slabost očiju. Na stolu bijahu ostaci doručka od kojega je kanda malo bio jeo.

»Ah, Georg!« reče mu otac i pođe mu odmah u susret. Težak kućni ogrtač čiji su krajevi lepršali oko njega, otvorao mu se u hod. — 'Moj otac je još uvijek pravi div', reče Georg sam sebi, a zatim će:

»Pa ovdje je nepodnošljivo mračno.«

»Jest, zbilja je prilično mračno«, uzvratu otac.

»A i prozor si zatvorio!«

»Meni je milije tako.«

»Ta vani je sasvim toplo«, kao da nastavlja što je prije rekao te sjedne.

Otac ukloni suđe od doručka te ga postavi na neki ormarić.

»Zapravo sam ti htio samo reći«, produži Georg, koji je sasvim izgubljen pratio kretnje staroga čovjeka, »da sam ipak javio u Petrograd svoje zaruke.« Izvuče pismo iz džepa i opet ga ugura natrag.

»U Petrograd?« priupita otac.

»Pa mome prijatelju«, odgovori Georg, tražeći pogled očevih očiju. — U dućanu je ipak posve drukčiji, pomisli, kako li se ovdje raširio s rukama prekrštenim na grudima.

»Da, da, tvome prijatelju«, reče otac s posebnim naglaskom.

»Pa ti znaš, oče, da sam mu najprije htio prešutjeti svoje zaruke. Iz obzirnosti, ni zbog čega drugog. I sam znaš, on je težak čovjek. Govorio sam sebi, on, doduše, može saznati od drugih o mojim zarukama, premda je to jedva vjerojatno budući da živi tako osamljen — to ne mogu spriječiti — ali od mene to neće saznati.«

»A sada bit će da si se predomislio?« upita ga otac, stavi velike novine na podboj, a na novine naočare koje je zakrio rukom.

»Da, sada sam se opet predomislio. Ako mi je pravi prijatelj, onda su moje sretne zaruke i za njega sreća.

I zato više nisam oklijevao da ga o tome obavijestim. No prije nego što ubacim pismo, htio sam ti to reći.«

»Georg«, reče otac i razvuče krezuba usta, »de poslušaj me! Došao si zbog toga k meni da se sa mnom posa-vjetuješ. Time mi bez sumnje ukazuješ čast. Ali to nije ništa, i još manje od ništa, ako mi sada ne kažeš pravu pravcatu istinu. Neću da kopkam po nečemu što ne spada ovamo. Otkako je umrla naša premila majka, događale su se neke nelijepa stvari. Možda će i za to doći vrijeme, a možda i prije nego što mislimo. U dućanu mnogo što izmiče mojoj pažnji, možda nitko ništa ne krije preda mnom — ne bih sada htio pretpostaviti da se možda nešto krije preda mnom — nisam više dovoljno jak, pamćenje mi popušta. Više nemam pravoga pogleda za sve one mnoge stvari. To je, prvo, prirodni razvitak, a drugo, smrt naše majčice se mene više kosnula nego tebe. Ali budući da smo baš kod toga, kod toga pisma, molim te, Georg, ne varaj me. To je sitnica, koja nije vrijedna ni koliko dašak iz usta, dakle, ne varaj me. Doista imaš tog prijatelja u Petrogradu?«

Georg zbudjeno ustane. »Pustimo moje prijatelje. Tisuću prijatelja ne mogu mi nadomjestiti oca. Znaš što ja mislim? Ti se ne čuvaš dovoljno. Ali starost traži svoje pravo. Ti si mi u dućanu neophodno potreban, pa to ti vrlo dobro znaš, ali ako bi dućan ugrožavao tvoje zdravlje, ja ću ga već sutra zatvoriti zauvijek. Ne može dalje tako. Moramo za tebe uvesti neki novi način života. I to iz temelja. Sjediš ovdje u mraku, a u dnevnoj sobi bilo bi ti lijepo svijetlo. Gucneš samo gutljaj svoga doručka, umjesto da se ljudski potkrijepiš. Sjediš kraj zatvorena prozora, a zrak bi ti tako prijao. Ne, oče! Do-zvat ću liječnika, i mi ćemo se pokoriti njegovim naređenjima. Sobe ćemo promijeniti, ti ćeš se doseliti u prednju, a ja ću ovamo. To za tebe neće biti nikakva promjena, sve ćemo prenijeti. Ali sve to može čekati, sada leži još malko u krevet, tebi je neophodno potreban mir. Hajde, ja ću ti pomoći pri svlačenju. Vidjet ćeš da ja to umijem. Ili bi htio odmah poći u prednju sobu, onda zasad leži u moju postelju. To bi, uostalom, bilo vrlo razumno.«

Georg stajaše tik uz oca koji je pustio da mu glava sa čupavom bijelom kosom klone na груди. »Georg«, reče otac tiho, ne maknuvši se.

Georg odmah klekne do oca; vidio je kako ga zjenice u umornom očevu licu, natprirodno velike, iz uglova očiju, netremice promatraju.

»Ti nemaš prijatelja u Petrogradu. Uvijek si bio ša-ljivac te se nisi ni preda mnom ustručavao. Pa kako da baš tamo imaš prijatelja! To ja nikako ne mogu vjerovati.«

»Ma daj, razmisli malo, oče«, reče Georg, podiže oca sa stolice te mu svuče kućni ogrtač; dok se sada ipak vidjelo da je on prilično slab na nogama, »uskoro će od toga biti tri godine, i tada je moj prijatelj bio kod nas u gostima. Još se sjećam da ti nije bio osobito drag. Ja sam ga se najmanje dvaput odrekao, premda je upravo sjedio u mojoj sobi. Ta ja sam dobro shvaćao tvoju odbojnost prema njemu; moj prijatelj je čovjek svoje vrste. No onda si ipak sasvim lijepo s njim razgovarao. Tada sam bio još tako ponosan što si ga slušao, kimao glavom i sve nešto zapitkivao. Ako malko razmisliš, morat ćeš se prisjetiti. Tada je pričao neke nevjerovatne priče iz ruske revolucije. Kako je, na primjer, na nekom poslovnom putovanju u Kijevu, u nekoj gužvi, na balkonu vidio svećenika koji je sebi u dlan urezao širok krvavi križ, digao ruku i obratio se svjetini. Pa sam si tu priču ovdaonda prepričavao.

Za to je vrijeme Georgu uspjelo da oca opet posjedne na stolicu i da mu oprezno svuče gaće od trikoa, koje je nosio preko platnenih gaća, kao i čarape. Vidjevši ne baš osobito čisto rublje, predbacivao je sebi da je zanemario oca. Sigurno bi bila i to njegova dužnost da pazi da mu otac na vrijeme dobije preobuku. O tome kako će njih dvoje udesiti očev život, on još nije izričito govorio sa svojom zaručnicom, jer su prešutno pretpostavljali da će otac ostati sam u starom stanu. No sada je naprečac i s najvećom sigurnošću odlučio da oca povede sa sobom u novo kućanstvo. Gledajući to pomnije, gotovo se činilo da bi njega, koja bi ga tamo čekala, mogla doći odveć kasno.

U naručju je odnio oca u postelju. Imao je strašan osjećaj kada je za ono nekoliko koraka do kreveta primijetio kako se otac igra s njegovim lancem od sata. Nije ga mogao odmah poleći, tako čvrsto se ovaj držao toga lanca.

No tek što je bio u postelji, sve kao da je bilo u redu. Sam se pokrio, a zatim je pokrivač još potpuno povukao preko ramena. Pogledao je gore Georga nimalo nepri-jazno.

»Je *V* da ga se sada već sjećaš?« upita Georg i kimne mu ohrabrujući.

»Jesam li sada dobro pokriven?« upita otac, kao da ne može vidjeti jesu li mu noge dovoljno pokrivenne.

»Već ti se, dakle, sviđa u krevetu«, reče Georg i utut-ne posteljino još čvršće oko njegova tijela.

»Jesam li dobro pokriven?« još jednom upita otac te je kanda s osobitom pažnjom čekao na odgovor.

»Budi samo miran, dobro si pokriven.«

»Nisam!« vikne otac, da se njegov odgovor sudario s pitanjem, odbaci pokrivač s takvom snagom da se za trenutak u letu sasvim raširio i stade uspravno u postelji. Samo se jednom rukom lako doticao stropa. »Htio si me pokriti, znam ja to, nevaljalče, ali ja još nisam pokriven! Pa makar to bila moja posljednja snaga, za tebe će do-stati i biti napretek. Dakako da poznam tvoga prijatelja. To bi bio sin po mojoj želji. Zato si ga i u toku svih ovih godina varao. A zbog čega? Misliš li da nisam za njim plakao? Zato se i zaključavaš u svoju kancelariju, da te nitko ne smeta, šef ima posla — samo da bi mogao pisati svoja lažna pisamca u Rusiju. Ali na sreću, nitko ne treba tvoga oca učiti kako da progleda sina. Kako si sada mislio da si ga upokorio, tako upokorio da možeš stražnjicom sjesti na njega, a on ni makac, tada se moj gospodin sin odlučio na ženidbu.«

Georg pogleda gore u jezivi lik svoga oca. Petrograd-ski prijatelj kojega je otac odjedanput tako dobro poznavao još nikad ga nije toliko uzbudio. Vidio ga je izgubljena u prostranstvima Rusije. Vidio ga je na vratima praznoga, opljačkanog dućana. Između razvaljenih polica, razbucane robe, padajućih plinskih krakova, još je stajao uspravno. Zašto je morao tako daleko optuto-vati.

»Ali pogledaj mene!« uzviknu otac, i Georg potrča, gotovo rastreseno, do postelje, da bi sve shvatio, ali usred puta zastade.

»Zato što je dizala suknje«, počeo otac dudukati, »jer je ovako dizala suknje, ta ogavna guska«, i on zadiže, da

bi to prikazao, košulju tako visoko da se na njegovu gornjem stegnu vidio ožiljak rane iz njegovih ratnih godina, »jer je ovako i ovako i ovako dizala suknje, ti si joj se približio, i da bi se u miru mogao na njoj izdovoljiti, oskvrnuo si uspomenu na našu majku, izdao prijatelja i oca strpao u postelju da se ne bi mogao maknuti. No, a može li se on micati ili ne može?« I otac je stajao posve slobodan, bacakajući se nogama. Sav se sjao od uvidav-nosti.

Georg stajaše u jednom kutu, što je mogao dalje od oca. Već poodavno je čvrsto bio odlučio da sve najtačnije motri, da ne bi bio iznenađen nekim zaobilaznim putem, odzada, odozgo. Sada se opet sjetio davno zaboravljene odluke, i opet zaboravio, zaboravio je kao kad se kratak konac provuče kroz ušicu igle.

»Ali prijatelj ipak nije izdan!« viknu otac, a to je potvrđivao njegov kažiprst što se micao amo-tamo. »Ja sam ga zastupao ovdje, na ovom mjestu.«

Georg nije mogao a da ne usklikne: »Komedijaš!« odmah svjestan štete koju je učinio, ali ipak prekasno i — izbečenih očiju — ujede se za jezik tako da se od bola zgrči.

»Pa, dakako, ja sam igrao komediju! Komediju! Izvrsno rečeno! A da koja je druga utjeha preostala starom obudovjelom ocu? Reci — a dok mi odgovaraš budi još moj živi sin — šta mi je preostalo, u mojoj stražnjoj sobi, progonjen nevjernim namještenicima, ostario do srži? A moj sin je slavno prolazio svijetom, zaključivao poslove što sam ih ja pripremao, preturao se preko glave od uživanja te odlazio od oca sa zatvorenim licem poštenjaka! Misliš li da te nisam volio, ja, od koga si ti proistekao?«

Sada će se nagnuti naprijed, pomisli Georg, kada bi pao te se smrskao! Ta mu je riječ prosiktala kroz glavu.

Otac se naže, ali ne pade. Budući da mu se Georg nije približio kako je očekivao, on se opet diže.

»Ostani gdje si, meni nisi potreban! Misliš da još imaš snage da dođeš ovamo, i samo se ustručavaš, jer ti tako želiš. Pazi da se ne prevariš! Ja sam još uvijek onaj jači. Sam bih, možda, morao ustuknuti, ali tada mi je majka dala snagu, divno sam se povezao s tvojim prijateljem, a tvoje mušterije imam ovdje u džepu!«

»Ima džepove čak i na košulji!« reče sebi Georg i pomisli kako bi ga ovom primjedbom pred čitavim svijetom mogao onemogućiti. Samo je časak na to pomišljao, jer vazda je sve zaboravljao.

»Samo ti uhvati pod ruku svoju zaručnicu i dođi mi u susret! Otpuhnut ću je od tebe, da ni sam nećeš znati kako!«

Georg se cerekao kao da u to ne vjeruje. Otac je samo kimao glavom prema njemu u kutu, uvjeravajući ga u istinitost svojih riječi.

»Kako li si me danas zabavljao kada si došao i pitao da li da pišeš prijatelju o svojim zarukama. Ta on sve zna, glupi dječake, ta on sve zna! Ta ja sam mu pisao, jer si zaboravio da mi oduzmeš pisaći pribor. Zato već godinama i godinama ne dolazi, ta njemu je sve stoput bolje poznato nego tebi, i on tvoja pisma nečitana gužva lijevom rukom, dok u desnoj drži pred sobom moja pisma te ih čita!«

Od oduševljenja je mahao podlakticom nad glavom i vikao: »Njemu je sve tisuću puta bolje poznato!«

»Deset tisuća puta!« reče Georg da bi ismijao oca, ali te riječi još u ustima poprimiše smrtnu ozbiljnost.

»Već nekoliko godina pažljivo čekam da mi dođeš s tim pitanjem! Ta misliš li da me išta drugo zanima? Misliš li da čitam novine? Evo!« I on dobaci Georgu list novina koji je nekako bio zaostao u krevetu. Nekih starih novina čije ime je Georgu bilo već sasvim strano.

»Koliko si oklijevao, dok nisi napokon sazrio! Majka je morala umrijeti, nije mogla dočekati taj radosni dan; prijatelj propada u svojoj Rusiji, već prije tri godine bio je žut kao trulo voće koje treba baciti, a ja, pa vidiš i sam kako je sa mnom. Ta za to imaš dobre oči!«

»Ti si me, dakle, vrebao!« povika Georg.

Sažalno će otac onako uzgred: »To si, valjda, prije htio reći. Sada to više nema nikakve veze.«

A glasnije: »Sada, dakle, znaš čega je još bilo osim tebe: dosada si znao samo za sebe! Zapravo si bio nevino dijete, ali ako ćemo pravo, bio si đavolski pakostan čovjek! I zato znaj: ja te sada osuđujem na smrt utapanjem!«

Georg se osjećao protjeranim iz sobe, u ušima mu je još tutnjio udarac kojim se otac, iza njegovih leđa, sru-

šio na krevet. Na stubištu, po čijim je stepenicama pojurio kao preko kose površine, iznenada nahrupi na nj njegova dvorkinja koja se upravo spremala da se popne stepenicama da obavi jutarnje spremanje u stanu. »Isuse!« krikne i prekrije lice pregačom, ali njega već nije bilo. Sunuo je iz kapije, preko kolnika vuklo ga je do vode. Već se grčevito držao ograde, kao gladan kruha. Prebacio se preko ograde kao izvrstan gimnastičar kakav je bio u mladim godinama na ponos svojih roditelja. Još se držao rukama što su bivale sve slabije, ugledao je između rešetaka ograde autobus koji će bukom lako zaglušiti njegov pad, te povika tiho: »Dragi roditelji, t& ja sam vas uvijek volio«, te se pustio i pao.

U tom trenutku na mostu je bio upravo beskrajn promet.

SEOSKI LIJEČNIK

Male pripovijesti

Posvećeno mome ocu

SEOSKI LIJEČNIK

Bio sam u velikoj neprilici: predstojalo mi hitno putovanje; težak bolesnik očekivao me u selu udaljenom deset milja; jaka vijavica ispunjavaše široko prostranstvo između mene i njega; imao sam kola, laka, s velikim kotačima, baš kakva su potrebna na našim cestama; umotan u bundu, s kovčežićem s instrumentima u ruci, stajao sam već u dvorištu, spreman za put; ali konja, konja nije bilo. Moj konj je uginuo prošle noći od prenaprezanja po ovoj ledenoj zimi; moja je služavka trčkarala po selu da pozajmi konja; no bilo je to bezizgledno, ta znao sam ja, i sve većma zasipan snijegom, stajao sam i sve ukočeniji od studeni. Na kapiji se pojavila služavka, sama, i mahala fenjerom, pa naravno, tko da sada pozajmi svoga konja za takvu vožnju? Još jednom prijedoh po dvorištu; nisam nalazio nikakva rješenja; rasijan i izmučen udarim nogom o trošna vrata svinjca što ga već nekoliko godina nismo upotrebljavali. Vrata se otvoriše i zanjhaše na šarkama, otvarajući se i zatvarajući. Zapahnu me toplina i zadah kao od konja. Unutra se mutan stajski fenjer njihao o konopcu. Čovjek, zguren u majušnom pregratku, pokazivaše svoje otvoreno lice plavih očiju. »Da upregnem?« upita dobauljav-ši bliže. Nisam znao što da kažem, samo se nagnuh da vidim čega još ima u staji. Služavka stajaše kraj mene. »Ni sam ne znaš što sve imaš u vlastitoj kući«, reče djevojka i oboje se nasmijasmu. »Ej, Brate, ej, Seko!« us-klikne konjušar, a dva konja, golema i snažnih sapi, počеше jedan za drugim, pritiskujući noge uz tijelo, sagibajući lijepo oblikovane glave kao deve, jedino snagom savijanja trupa da se guraju kroz otvor što su ga sasvim ispunjavali. No odmah zatim stadoše uspravno, dugonogi, dok im je iz tijela izbijala gusta para. »Po-mozi mu«, rekoh, i poslušna djevojka požuri da sluzi doda hamove. Ali tek što mu se približila, sluga je obuhvati i

udari licem o njeno. Ona krikne i pobjegne k meni; u djevojčin obraz crveno su utisnuta dva reda zubi. »Životinjo!« viknuh bijesno, »hoćeš li da te maznem bičem?« no odmah mi padne na pamet da je to stranac, da ne znam odakle je, i da mi od svoje volje pomaže, kada su me svi drugi iznevjerili. A on, kao da čita moje misli, i ne zamjera mi što mu prijetim, već se samo još jedared okrene k meni, svejednako zabavljen konjima. »Popnite se«, reče zatim, i doista: sve je spremno. S ovako lijepom zapregom, to sam odmah primijetio, još se nikada nisam vozio, i ja veselo uđem u kola. »Ali ja ću kočijašiti, jer ti ne znaš put«, velim. »Dakako«, veli on, »ja uopće neću s vama, ostat ću kod Rože.« »Ne!« vikne Roza i pobježe s pravim predosjećajem neumitnosti svoje sudbine u kuću; čujem zveckanje lanca kojim ona osigurava vrata; čujem kako je ključ škljocnuo u bravi; vidim gdje još u hodniku, a onda, jureći dalje kroz sobe, gasi sve svjetiljke da je nitko ne bi pronašao. »Ti ćeš sa mnom«, rekoh sluzi, »ili ću odustati od vožnje, ma kako važna bila. Ne pada mi ni na pamet da ti kao vozarinu izručim djevojku.« »Samo žustro!« veli sluga, pljesne rukama, kola sunuše naprijed kao drvo nošeno strujom; još čujem kako se moja kućna vrata pod naletom sluge razvaljuju i rasprskavaju, zatim su mi oči i uši ispunjene hućanjem što podjednako nadire u sva moja čula. No i to traje samo trenutak, jer kao da se neposredno pred mojom kapijom otvara dvorište moga bolesnika, već sam stigao onamo; mirno stoje konji; snijeg je prestao padati; oko mene mjesečina; bolesnikovi roditelji lete iz kuće; njegova sestra za njima; gotovo me dižu iz kola; iz njihovih zbrkanih riječi ne mogu ništa razabrati; u bolesnikovoj sobi zrak se jedva može disati. Zapušteno ognjište se dimi; rastvorit ću prozor širom; ali najprije hoću vidjeti bolesnika. Mršav, bez groznice, ni hladan, ni topao, praznih očiju, bez košulje, diže se mladić ispod perine, zagrli me, šapće mi u uho: »Doktore, pusti me umrijeti«. Ogledam se; nitko to nije čuo; roditelji stoje nijemo nagnuti naprijed i očekuju moj sud; sestra je donijela stolicu za moju ručnu torbu. Otvaram je i tražim među instrumentima; mladić svejednako iz kreveta br-bajući pruža ruke za mnom da bi me podsjetio na moje obećanje; dohvatim pincetu, promatram je pri svjetlost:

svijeće i opet je metnem na njeno mjesto. »Dakako«, mislim huleći, »u takvim slučajevima bogovi pomažu, šalju konja kojega nema, radi hitnje dodaju još i drugoga, pa još pride daruju te konjušarom.« — Tek tada se sjetim Rože; što da radim, kako da je spasim, kako da je odvučem od toga konjušara, deset milja od nje udaljen, s neukrotivim konjima pred kolima? S tim konjima što su sada nekako olabavili remenje; koji ni sam ne znam kako, izvana otvoriše prozore, i ne mareći za krikove obitelji, guraju glavu svaki kroz jedan prozor te mirno promatraju bolesnika. »Odmah ću se odvesti natrag«, pomislim, kao da me konji pozivaju da krenemo, ali ipak dopuštam da mi sestra, koja misli da me je toplina omamila, skida bundu. Stavljaju pred mene čašu ruma, stari me tapše po ramenu, izručivanje toga blaga opravdava tu intimnost. Vrtim glavom, u uskom misaonom krugu ovoga starca spopala bi me mučnina; samo zbog toga otklanjam piće. Majka stoji kraj postelje i znakovima me mami da dođem; ja je poslušam i, dok jedan konj u sav glas rže prema stropu, prislanjam glavu na prsi mladića kojega prodoše srsi pod dodiranjem moje vlažne brade. Potvrđuje se ono što znam: mladić je zdrav, ima slabu cirkulaciju krvi; brižna majka ga previše napajala crnom kavom, ali je mladić zdrav, i najbolje bi bilo da ga se jednim udarcem izbaci iz kreveta. Ja nisam od onih koji popravljaju svijet i puštam mladića neka leži. Mene je kotar namjestio i ja izvršavam svoje dužnosti do kraja, pa čak i pretjerujem u revnosti. Mada sam slabo plaćen, ipak sam prema sirotinji darežljiv i spreman da pomognem. Još mi se za Rožu pobrinuti, onda neka je i mladić u pravu, a i ja ću rado umrijeti. Sto radim ovdje u ovoj beskonačnoj zimi! Konj mi je uginuo, a u selu nema nikoga tko će mi pozajmiti svoga. Kola moram izvući iz svinjca; i da to slučajno nisu konji, morale bi svinje vući moja kola. Tako je to. I klimajući glavom gledam članove obitelji. Oni o tome ništa ne znaju, a i kad bi znali, ne bi vjerovali. Pisati recepte nije teško, ali u svemu drugom se sporazumijevati s ljudima, to je zaista teško. No, ovdje je, dakle, moj posjet završen, opet su me bez potrebe namučili; na to sam navikao; pomoću moga noćnog zvonca muči me cijeli kotar, ali da sam ovaj put morao žrtvovati i Rozu, tu

lijepu djevojku, koja godine i godine, a da je ja gotovo nisam ni zapažao, živi u mojoj kući — to je odveć velika žrtva, i ja moram skupiti svu svoju oštromnost da iznađem nekakva oštromna objašnjenja da ne nasrmem na tu obitelj, koja mi ni uz najbolju volju ne može vratiti Rozu. No dok zatvaram ručnu torbu te mahnem da mi donesu bundu, a sva se obitelj skupila, otac njuškajući čašu ruma koju drži u ruci, a majka vjerojatno razočarana — ta šta zapravo očekuju ti ljudi od mene? — sva u suzama grize usne, a sestra maše ručnikom natopljenim krvlju, ja sam nekako spreman da pod izvjesnim okolnostima priznam da je mladić, možda, ipak bolestan. Idem k njemu, a on mi se osmjehuje, kao da mu nosim, na primjer, najjaču juhu — ah, sada njište oba konja; bit će da je ta buka uslijedila po višoj naredbi da olakša pregled — i sada nalazim: jest, mladić je bolestan. S desne strane, blizu bedra, razjapila se kao dlan velika rana. Ružičasta, s mnogim preljevimima, u dubini tamna, po rubovima postajući sve svjetlija, nježnozrnasta, s neredovitim naviranjem krvi, otvorena kao rudokop danju. Tako iz daljine. Izbliza se pokazuje još jedna poteškoća. Tko to može pogledati, a da pri tom tiho ne za-zviždi? Crvi, debeli i dugački poput moga malog prsta, ružičasti od vlastite krvi, a osim toga još poprskani krvlju, s bijelim glavicama i mnogim noškama, pripijeni u unutrašnjosti rane, kao da se hoće iskobeljati. Jadni mladiću, tebi nema spasa. Pronašao sam tvoju veliku ranu; taj cvijet o boku će te upropastiti. Obitelj je sretna, vidi da nešto radim; sestra to veli majci, majka ocu, otac nekim gostima koji na nožnim prstima, balansirajući ispruženih ruku, ulaze kroz mjesečinu otvorenih vrata. »Hoćeš li me spasiti?«, jecajući šapće mladić, sav zaslijepljen životom u svojoj rani. Takvi su vam ljudi mojega kraja. Uvijek traže od liječnika ono što nije moguće. Staru su vjeru izgubili; župnik sjedi kod kuće i raščevljava misnice, jednu za drugom; ali liječnik treba da sve uspješno obavlja svojom nježnom kirurškom rukom. No, kako vam drago: ja vam se nisam nudio; ako me vi utrošite u svete svrhe, dopustit ću i to, ja, stari seoski liječnik, kojemu su ugrabili služavku! I oni dolaze, članovi obitelji i seoske starješine, i svlače me; školski zbor, što ga predvodi učitelj, stoji pred kućom i pjeva neobično priprostu melodiju na tekst:

*»Svucite ga, pa će liječiti,
ne izliječi li, ubijte ga!
on je samo liječnik, samo liječnik.«*

Tada sam razodjeven i promatram ljude, zarivši prste u bradu i oborivši glavu. Potpuno sam pribran i nadmoćniji od svih, a to i ostajem, premda mi to ništa ne koristi, jer sada me hvataju za glavu i za noge i nose u postelju. Polože me uza zid, s one strane gdje je rana. Zatim svi izlaze iz prostorije i zatvaraju vrata; pjevanje utihne; oblaci polegnu na mjesec; zašto je sva ta posteljina oko mene; sablasno se njišu konjske glave u prozorskim otvorima. »Znaš«, čujem kako mi netko šapće u uho, »ja imam vrlo malo povjerenja u tebe. Pa i tebe su odnekud otrešli, ne dolaziš na vlastitim nogama. Mjesto da mi pomogneš, stiskajući se uza me uzimaš mi mjesto na samrtnoj postelji. Najradije bih ti iskopao oči.« »U pravu si«, velim, »to je prava sramota. Ali ja sam liječnik. Što da radim? Vjeruj mi, nije ni meni lako.« »I tom isprikom da se zadovoljim? Ah, čini se da moram. Uvijek je tako: moram se nečim zadovoljiti. Na svijet sam došao s lijepom ranom; to mi je bila sva oprema.« »Mladi prijatelju«, rekoš, »evo u čemu je tvoj nedostatak: nemaš nikakva pregleda. Ja, koji sam već bio po svim bolesničkim sobama, ovdje i posvuda, ja ti velim: tvoja rana i nije tako teška. Ona je nastala pomoću dva udarca sjekirama pod ostrim kutom. Mnogi pružaju svoj bok i jedva čuju sjekiru u šumi, a kamoli kako im se ona približava.« »Je li zbilja tako ili me obmanjuješ u groznici?« »Zbilja je tako, ponesi časnu riječ liječnika onamo prijeko.« I on je ponese i utihne. No sada je došao čas da mislim na svoje izbavljenje. Još su konji vjerno stajali na svojim mjestima. Nije mi trebalo mnogo vremena da zgrabim odjeću, bundu i torbu; nisam htio potratiti odveć vremena za oblačenje; budu li se konji požurili kao na putu ovamo, skočit ću, tako reći, iz ove postelje u svoju. Jedan se konj poslušno odmače od prozora; hit-nuh svežanj u kola; bunda odletje odveć daleko i samo se jednim rukavom zakači o neku kuku. Pa, može i tako. Skočih na konja. Remenje se labavo vuklo po zemlji, konji gotovo i nisu bili međusobno vezani, kola su u ševuljici tandrkala iza njih, a kao posljednja vukla se

bunda po snijegu. »Samo žustro!« rekoš, ali se nije moglo žustro; polako, poput starih ljudi prolazili smo snježnom pustinjom; dugo je za nama odzvanjala nova, ali pogrešna dječja pjesma:

*»Vesel'te se, o pacijenti, doktor je s
vama u krevetu!«*

Ovako nikad neću stići kući; moja dobra praksa je upropaštena; moj nasljednik me okrada, ali bez koristi jer me ne može zamijeniti; u mojoj kući bjesni odvratni konjušar; Roza je njegova žrtva; neću da dokraja sve to zamišljam. Obnažen, izložen mrazu ove najnesretnije epohe, sa zemaljskim kolima i nezemaljskim konjima, ja, starac, lutam unaokolo. Bunda mi visi ostrag na kolima, a ne mogu je dohvatiti. Nitko od uzmućane bagre pacijenata ni prstom da makne. Prevaren! Prevaren! Ako se jednom odazoveš lažnoj zvonjavi noćnoga zvonca — nikada više da to popraviš.

U KAZNJENICKOJ KOLONIJI

»Čudan je to aparat«, reče oficir istraživaču i obuhvati u neku ruku zadivljenim pogledom aparat, premda mu je bio dobro poznat. Putnik se kanda samo iz učtivosti odazvao pozivu komandanta, koji ga je pozvao da prisustvuje smaknuću nekog vojnika, kojega bijahu osudili zbog neposlušnosti i uvrede pretpostavljenih. Zanimanje za smaknuće, čini se, nije ni u kažnjeničkoj koloniji bilo vrlo veliko. Barem su tu u toj pješčanoj dubo-dolini, sa svih strana okruženoj goletnim padinama, osim oficira i putnika bili prisutni samo još osuđenik, tup čovjek široke njuške, kojemu su kosa i lice bili zapušteni, i vojnik koji je držao teške verige, u koje su uvirali mali lanci kojima je osuđenik na nožnim i ručnim zglobovima i na vratu bio vezan, a koji su bili međusobno povezani spojnim lancima. Osuđenik je, uostalom, izgledao tako pasje pokoran da se činilo da bi ga mogli slobodno pustiti trčati po padinama, a kad počne smaknuće bit će potreban samo jedan zvižduk da se on vrati.

Putnik nije imao mnogo smisla za onaj aparat te se za osuđenikom šetao gore-dolje, a gotovo se vidjelo kako u svemu tome ne učestvuje, dok je oficir obavljao posljednje pripreme, čas otpuzao pod taj duboko u zemlju ukopani stroj, čas se opet uspinjao po nekim ljestvama da bi pregledao njegove gornje dijelove. To su bili poslovi koji bi se, zapravo, mogli prepustiti mehaničaru, no oficir ih je vrlo energično izvršavao, a bio je ili naročit pristaša toga aparata, ili se iz nekih drugih razlo-

ga taj posao nije mogao povjeriti nikome drugom. »Sada je sve gotovo!« usklikne konačno i side s ljestava. Bio je neobično posustao, dišući otvorenih usta, a ostrag je za oko vratnik uniforme imao zadjenuta dva nježna rupčića za dame. »Pa te su uniforme odveć teške u tropskim krajevima«, reče putnik. »Dakako da jesu«, odgovori oficir, sapirući s ruku ulje i prljavštinu u nekom čabru vode, koji je za to bio priređen, »ali ona predstavlja domovinu; mi ne želimo izgubiti domovinu. Ali pogledajte ovaj aparat«, odmah nadostavi, brišući ruke u neku krp u i pokazujući istovremeno na aparat. »Sve do ovog časa morao sam sve obavljati rukama, ali odsad aparat radi posve samostalno.« Putnik kimnu glavom, i **pođe za** oficirom. Ovaj se, za svaki slučaj, htio osigurati od svih upadica i potom reče: »Naravno da dolazi i do smetnji; ja se, doduše nadam da danas neće doći ni do kakva kvara, ali ipak valja s tim računati. Pa aparat mora bez prestanka raditi dvanaest sati. Ali ako i nastane neka smetnja, bit će vrlo neznatna, i mi ćemo je smjesta ukloniti.«

»Nećete li sjesti?« upita najposlije, izvuče jednu iz gomile trščanih stolica i ponudi je putniku. Sada je sjedio na rubu jedne jame, u koju je letimično pogledao. Nije bila jako duboka. S jedne strane jame bila je iskopana zemlja nagomilana kao nasip, s druge strane je stajala ona naprava. »Ne znam«, reče oficir, »je li vam komandant već objasnio aparat.« Putnik učini neodređenu kretnju; ništa bolje oficir nije ni tražio, jer sada je sam mogao objasniti sve o aparatu. »Ovaj aparat«, reče i uhvati radilicu stroja, na koju se naslanjao, »izum je našega zapovjednika. Ja sam već u najranijim pokusima surađivao te sam sudjelovao i u svim radovima sve do kraja. Zasluga za taj izum, dakako, pripada jedino njemu. Jeste li čuli za našeg prijašnjeg zapovjednika? Niste? No, neću pretjerati ako kažem da je uopće uređenje kažnjeničke kolonije njegovo djelo. Mi, njegovi prijatelji, znali smo već kada je umro da je uređenje kolonije tako definitivno da njegov nasljednik, makar imao i tisuću novih planova u glavi, najmanje za više godina neće moći ništa promijeniti od onoga što već postoji. Naše predskazivanje se zaista obistinilo; novi zapovjednik je to morao uvidjeti. Šteta što niste poznavali prijašnjeg

zapovjednika! — Ali«, prekine se oficir, »ja sve nešto brbljam, a njegov aparat stoji tu pred nama. Sastoji se, kako vidite, od tri dijela. S vremenom su za svaki od tih dijelova nastali izrazi. Donji se zove 'postelja', gornji se zove 'crtalo' a ovaj srednji lebdeći dio se zove 'drljača'.« »Drljača?« upita putnik. Nije baš pozorno slušao, sunce se i odveć jako sleglo u dolinu bez sjene, te si samo teško mogao da se sabereš. To više mu se oficir činio vrijedan divljenja, jer je u uskom paradnom, epoletama otežanom i gajtanima bogato ukrašenom mundiru, tako revno objašnjavao svoju stvar i osim toga, dok je govorio, još nešto poslovno s nekim zavrtnjem. Vojnik je kanda bio u sličnom raspoloženju kao putnik. Oko ručnih zglavaka bio je omotao osuđenikov lanac, naslanjao se rukom o pušku, opustio glavu unatrag i nije nizašto mario. Putnik se tome nije čudio, jer je oficir govorio fracuski, a francuski nisu razumjeli ni vojnik ni osuđenik. No to upadljivije bijaše što se osuđenik ipak trudio da prati oficirova objašnjenja. Nekako je pospano i uporno usmjeravao pogled uvijek onamo kamo bi oficir upravo pokazivao, a kada je ovoga sada putnik prekinuo jednim pitanjem, pogledao je i on putnika, baš kao i oficir.

»Jest, 'drljača', reče oficir, »ime je na mjestu. Igle su čudnovato namještene kao zupci u drljače, a sve se to vodi kao drljača, premda samo na mjestu i mnogo više po planu. Vi ćete, uostalom, odmah to razumjeti. Osuđenika polože na ovu dasku. Želim, naime, da najprije opišem aparat, a tek onda da naredim da se izvrši procedura. Onda ćete moći bolje pratiti rad stroja. Osim toga je i jedan od zupčanika u 'crtalu' odveć izlizan; škripi kad je u pogonu; onda se ne možemo sporazumijevati. Ovdje možemo samo vrlo teško nabaviti rezervne dijelove. — Dakle, ovdje je, kako rekoh, 'postelja'. Ona je sasvim pokrivena slojem vate. Svrhu toga još ćete saznati. Osuđenika polože potrbuške na tu vatu, naravno golog; ovdje je remenje za ruke, tamo za noge, a ondje za vrat. Na uzglavlju postelje gdje čovjek najprije leži s licem prema dolje, nalazi se ovaj mali pusteni čep koji se može lako podesiti, tako da čovjeku ravno uđe u usta. Njegova je svrha da spriječi vikanje i ugrizanje za jezik. Naravno da ga čovjek mora uzeti u usta,

jer bi mu inače remen na vratu slomio šiju. »Ovo je vata?« upita putnik i nagne se naprijed. »Dakako da jest«, reče oficir, smiješeći se, »opipajte sami.« Uhvatio je put-nikovu ruku i prešao njome po krevetu. »To je naročito preparirana vata, i zato je ne možete prepoznati; ja ću još govoriti o njenoj svrsi.« Putnik je već donekle bio predobiven za tu napravu; zasjenivši čelo rukom da bi se zaštitio od sunca, pogleda uz aparat uvis. Bijaše to visoka konstrukcija. »Postelja« i »crtalo« imali su isti obujam te izgledahu kao dvije škrinje: »crtalo« bijaše pričvršćeno otprilike dva metra pod »posteljom«; bili su povezani pomoću četiri mjedena stupa, iz kojih su na sunčanoj svjetlosti gotovo izbijale zrake. Između škrinja, na čeličnoj vrpici, lebdjela je »drljača«.

Oficir je prijašnju ravnodušnost putnikovu jedva primijetio, ali je imao smisla za zanimanje što se u putniku sada budilo; zato je zastao u svom razlaganju da bi putniku dao vremena za nesmetano promatranje. Osuđenik se poveo za putnikom; budući da nije mogao rukom zakloniti oči, žmirkao je nezaštićenim očima uvis. »I tako taj čovjek, dakle, leži«, reče putnik, zavalio se natrag u stolicu i prebaci nogu preko noge.

»Jest«, reče oficir, odgurne kapu malko na potiljak te rukom prijeđe po vrućem licu, a sad slušajte! I 'postelja' i 'crtalo' imaju svoju električnu bateriju. 'Postelja' je treba za sebe, a 'crtalo' za 'drljaču'. Čim je čovjek čvrsto privezan remenjem, stavljamo 'postelju' u pokret. Ona drhti sitnim, vrlo brzim trzajima, istovremeno u stranu kao i gore-dolje. Bit će da ste slične aparate vidjeti u lječilištima; samo što su kod naše 'postelje' sve kretnje tačno proračunate: moraju, naime, biti na dlaku tačno usklađene s kretnjama 'drljače'. A ovoj 'drljači' je, zapravo, prepušteno izvršenje osude.

»Kako glasi osuda?« upita putnik. »Vi čak ni to ne znate«, reče oficir i ugrize se za usne. »Oprostite, ako su moja objašnjenja možda, nesređena; po sto puta vas molim da mi to oprostite. Objašnjenja je, naime, prije davao zapovjednik; novi zapovjednik, međutim, neće da izvršava tu svoju časnu dužnost; no da tako uglednom posjetiocu«, putnik je pokušao da to ukazivanje počasti objema rukama odbije, ali oficir je sebi uvertio u glavu da ostane pri riječi, »tako uglednom posjetiocu uopće i

ne objasni oblik izvršenja kazne, to je opet nešto novo i...«, na usta mu već navrla psovka, no on se svlada i samo reče: »Mene nisu o tome obavijestili, ja nisam kriv. Ja sam, međutim, najpozvaniji da protumačim načine izvršenja kazne, jer ovdje imam«, i on lupne po unutrašnjem džepu svoga kaputa, »dotične crteže što ih je bivši zapovjednik vlastoručno izradio.«

»Vlastoručne crteže zapovjednika?« upita putnik. »Pa zar je bio vojnik, sudac, konstruktor, kemičar i crtač?«

»Jest, bio je«, uzvratilo oficir, potvrdno kimajući glavom, ukočena, zamišljena pogleda. Potom ispitujući pogleda svoje ruke; nisu mu se činile dovoljno čiste da njima dohvati crteže; zato ode do čabra i još jednom ih opere. Potom izvuče malu kožnatu lisnicu te reče: »Naša osuda zvuči vrlo strogo. Mi osuđeniku 'drljačom' ispisujemo na tijelo zapovijed o koju se ogriješio. Ovom osuđeniku, na primjer«, oficir pokaže na čovjeka, »napisat će se na tijelo: 'Poštuj svoje pretpostavljene'.«

Putnik letimice pogleda na ovog čovjeka; kada je oficir pokazao na njega, osuđenik je glavu držao oborenu, te se činilo da upinje svu snagu sluha da bi nešto saznao. No kretnje njegovih nabubrenih, čvrsto stisnutih usana očito su odavale da nije ništa mogao razumjeti. Putnik je mnogo što želio pitati, ali gledajući čovjeka, samo upita: »Zna li svoju osudu?« »Ne zna«, odgovori oficir i htjede odmah nastaviti da tumači, ali ga putnik prekine: »Ne zna svoju osudu?« »Ne zna«, opet će oficir, časak oklijevaše kao da od putnika želi obrazloženje njegova pitanja, i onda reče: »Ne bi ništa koristilo da mu se to saopći. Ta saznat će sve na svome tijelu.« Putnik već htjede da umukne kadli osjeti kako se osuđenikov pogled obraća njemu; kao da je pitao može li se suglasiti s opisanom postupkom. Zato se putnik koji se već bio natrag zavalio, opet nagne naprijed te još upita: »Ali da je uopće osuđen, to valjda zna?« »Ni to ne zna«, uzvratilo oficir, osmjehujući se putniku, kao da očekuje od njega još nekoliko čudnovatih objavljenja. »Ne zna«, kao jeka će putnik i prijeđe rukom preko čela, »znači, dakle, da čovjek još ni sada ne zna kako je primljena njegova odbrana?« »Nije imao prilike da se brani«, odgovori oficir i pogleda u stranu, kao da govori samom sebi i ne želi putnika posramiti pripovijedanjem njemu

samo po sebi tako razumljivih stvari. »Ta morao je imati priliku da se brani«, reče putnik i ustade sa stolice.

Oficir uvidje kako mu prijeti opasnost da će ga putnik još dugo zadržavati tražeći objašnjenja o tom aparatu; zato mu pristupi, uhvati ga pod ruku i pokaza rukom na osuđenika, koji se, budući da je sva pažnja bila usmjerena na nj, sada sav ukrutio — a i vojnik ga povuče za lanac — te reče: »Evo kako stoje stvari. Mene su u kažnjeničkoj koloniji postavili za suca. Mada sam još mlad. Jer ja sam i prijašnjem zapovjedniku pomagao u svim krivičnim stvarima i najbolje poznajem ovaj aparat. Osnovno načelo po kojemu odlučujem je ovo: krivica je vazda nesumnjiva. Drugi sudovi ne mogu se držati toga načela, jer se sastoje od više glava a, osim toga, imaju nad sobom još više sudove. Ovdje to nije tako, ili barem pod bivšim zapovjednikom nije tako bilo. Doduše, novi je već pokazao volju da se umiješa u moj sud, no dosada mi je polazilo za rukom da ga se odbranim, a to će mi i dalje polaziti za rukom. — Vi želite da vam se objasni ovaj slučaj: jednostavan je baš kao svaki drugi. Neki je kapetan jutros podnio prijavu da je ovaj čovjek, koji mu je dodijeljen kao sluga i spava pred njegovim vratima, prespavao i nije bio na vrijeme u službi. Njegova je, naime, dužnost da pri svakom otkucavanju sata ustane i salutira pred kapetanovim vratima. To sigurno nije teška, ali je potrebna dužnost, jer on mora da ostane svjež i kao stražar i kao poslužitelj. Kapetan je noćas htio vidjeti je li sluga vrši svoju dužnost. Tačno u dva sata je otvorio vrata i udario ga po licu. Mjesto da se digne i moli za oprostjenje, čovjek ga je uhvatio za noge, tresao ga i vikao: 'Baci korbač ili ću te požderati'. Evo, to je činjenično stanje. Kapetan je prije jednog sata došao k meni, ja sam zapisao njegov iskaz i odmah dopisao osudu. Potom sam čovjeka dao okovati u lance. Sve je to bilo vrlo jednostavno. Da sam čovjeka najprije dao opozvati i ispitivao, samo bi došlo do zbrke. Bio bi lagao te bi, ako bi mi uspjelo da opovrgnem njegove laži, te laži zamijenio s novima, i tako dalje. Ali sada ga držim i više ga ne puštam. — Je li sada sve jasno? No, vrijeme prolazi, izvršenje kazne trebalo je već započeti, a još nisam završio objašnjavanje aparata.« Prinudio putnika da sjedne, opet pristupi aparatu te ot-

počne: »Kako vidite, 'drljača' je u skladu s ljudskim oblikom; ovdje je 'drljača' za gornji dio tijela, a ovdje su 'drljače' za noge. Za glavu je određen samo ovaj mali srp. Je li vam to jasno?« Ljubazno se nagne k putniku, spreman i za najopširnija razlaganja.

Mršteći se, putnik promatraše «drljaču». Obavještenja o sudskom postupku nisu ga zadovoljila. Ipak, morao je sebi reći da je tu posrijedi kažnjenička kolonija, da je potreban poseban postupak i da je potrebno do skrajnjih granica postupati vojnički. Osim toga je polagao nadu u novoga zapovjednika, koji je očigledno, premda polako, namjeravao uvesti novi postupak koji taj oficir ograničena duha nije mogao shvatiti. To je bio razlog da je putnik upitao: »Hoće li zapovjednik prisustvovati smaknuću?« »Nije sigurno«, otpovrne oficir, osupnut tim neposrednim pitanjem, i njegov se prijazni izraz lica izo-bliči; »upravo stoga moramo se požuriti. Morat ću, šta-više, koliko god mi je žao, skratiti svoja objašnjenja. No možda bih vam mogao sutra, kada aparat bude opet čist — to zaprljavanje mu je jedina mana — naknadno dati sva ostala objašnjenja. Sada, dakle, samo ono najpotrebnije. — Kada čovjek leži ispružen na 'krevet', koji se, stavljen u pogon, počne trzati, 'drljača' se spušta na tijelo. Ona sama počne raditi, tako da samo vršcima zubaca dodiruje tijelo; čim je 'drljača' stavljena u pogon, odmah se ovaj čelični konop pritegne i ukruti kao pro-štac. I sada igra započinje. Neupućeno lice neće izvana primijetiti nikakve razlike u kaznama. 'Drljača' kao da radi ravnomjerno, titrajući ubada šifre u tijelo koje se, osim toga trza i od trzanja 'postelje'. Da bi se svakome omogućilo da nadzire izvršenje kazne, 'drljača' je napravljena od stakla. Bilo je nekoliko tehničkih poteškoća da se u nju pričvrste igle, ali je to, nakon mnogih pokušaja ipak uspjelo. No mi nismo prezali ni od kakva truda. I sada može svak vidjeti kroz staklo, kako se napis na tijelu upisuje. Nećete li doći bliže i pogledati igle?«

Putnik polako ustane, pristupi i razgleda 'drljaču'. »Vidite dvije vrste igala različito raspoređenih«, reče oficir. »Svaka duga igla ima kraj sebe i jednu kratku. Ona duga, naime, piše, ukratko izbrizgava vodu da spere krv, kako bi ono napisano uvijek ostalo jasno. Ta voda, izmiješana krvlju, odvodi se zatim u malim olu-157

cima i, konačno, uvire u glavni oluk, čija odvodna cijev vodi u jamu.« Oficir je prstom tačno pokazivao put kojim krvava voda mora proći kada ju je, da bi to što zornije prikazao, na grlu odvodne cijevi formalno zahvatio šakama, putnik diže glavu i pipajući rukama iza sebe, htjede se vratiti do svoje stolice. Uto, na svoj užas, primijeti da se i osuđenik, poput njega, bio odazvao ofi-cirovu pozivu da izbliza osmotri 'drljaču'. On je sanenog vojnika na lancu malko odvuкао te se također nagnuo nad staklo. Vidjelo se kako i on, nesigurnim očima, traži ono što su ta dva gospodina promatrala, što njemu, budući da mu je nedostajalo objašnjenje, kanda nije uspijevalo. Nagineo se ovamo i onamo. Uvijek je iznova očima prelijetao po staklu. Putnik ga je htio otjerati natrag, jer to što je činio, bilo je, vjerojatno, kažnjivo. Ali oficir je jednom rukom čvrsto držao putnika, a drugom, pak je dohvatio grudnu zemlju koju je bacio za vojnikom. Ovaj se tržnu i podiže oči, vidje što je osuđenik učinio, pusti pušku, upre petama o zemlju i silom povuče kažnjenika natrag, tako da je odmah pao, te onda s visine gledaše na njega gdje se na zemlji previ ja i zvek-će lancima. »Postavi ga na noge!« povika oficir, jer je primijetio da osuđenik i odveć privlači putnikovu pažnju. Putnik se, štaviše, okrene od 'drljače', ne mareći više za nju, i bilo mu je samo do toga stalo da ustanovi što se događa s osuđenikom. »Postupaj s njim pažljivo!« ponovo poviče oficir. Optrčao je aparat, zatim dohvatio osuđenika ispod pazuha te njega, kojemu su se noge više puta okliznule, uz pomoć vojnika opet postavi na noge. »Sada već sve znam«, reče putnik, kada se oficir opet vratio k njemu. »Osim onoga najvažnijega«, reče ovaj, uhvati putnika za mišku i pokaže uvis. »Tamo u 'crtalu' su točkovi što sve pokreću i koji upravljaju kretnjama 'drljače', a ovi se kotači udešavaju po crtežu prema kojoj osuda glasi. Ja još upotrebljavam crteže prijašnjeg zapovjednika. Evo ih«. On izvuče nekoliko listova iz kožnate mape, »no ja vam ih, na žalost, ne mogu dati u ruke; oni su najdragocjenije od svega što imam. Sjednite, pokazat ću vam ih iz ove udaljenosti, onda ćete moći sve vidjeti.« Pokazao je prvi list. Putnik bi rado nešto pohvalno bio rekao, ali vidio je samo linije što su se, nalik na labirint bezbroj puta ispresijecale, a koje

su tako gusto prekrivale papir da su se jedva raspoznavali bijeli međuprostori. »Čitajte«, reče oficir. »Ne mogu«, reče putnik. »Pa, čitljivo je«, reče oficir. »Vrlo je umjetnički«, reče putnik izbjegavajući, »ali ne umijem to odgonetnuti.« »Jest«, reče oficir, nasmije se i opet spremi mapu »to nije dječji krasopis. Treba to dugo čitati. Konačno biste i vi sve prepoznali. To, dakako, ne smije biti obično pismo; ta ono ne smije odmah ubiti, već prosječno tek u vremenskom razmaku od dvanaest sati. Prekretna tačka je proračunata za šesti sat. Dakle, mnogi, mnogi ukrasi moraju okružavati ovo zbiljsko pismo; pravo pismo opasuje tijelo samo uskim pojasom; ostali dio tijela određen je za ukrase. Možete li sada dostojno ocijeniti rad 'drljače' i cijeloga aparata? — Ta pogledajte samo!« On skoči na ljestve, okrenu jedan od katača i vikne dolje: »Pozor, stanite u stranu!« I sve se pokrenulo. Da točak nije škripao, sve bi bilo divno. Kao iznenađen tim uznemirujućim kotačem, zaprijetio mu se pesnicom, potom je, izvinjavajući se putniku, raširio ruke i brzo sišao niz ljestve da bi odozdo promatrao funkcioniranje aparata. Još uvijek nešto nije bilo kako treba i samo je on to zamjećivao; ponovo se uspenrao, posegnuo s obje ruke u unutrašnjost »crtala«. Zatim je, da bi što brže stigao dolje, mjesto da upotrijebi ljestve, kliznuo niz motku te je, s najvećim naporom vikao putniku u uho da bi ga ovaj čuo: »Shvaćate li što se tu zbiva? 'Drljača' počinje pisati; kada završi prvo raspoređenje pisma na čovjekovim leđima, sloj vate polagano okreće tijelo na drugu stranu da 'drljači' načini mjesta. Za to vrijeme od pisanja izranjena mjesta polegnu na vatu, koja uslijed posebne preparacije odmah zaustavlja krv, pripremajući kožu za ponovo udubljivanje pisma. Evo, ove kuke na rubu 'drljače' pri daljem obrtanju tijela trgaju vatu iz rana, bacaju ih u jamu, i 'drljača' ima opet posla. I tako za tih dvanaest sati ona piše sve dublje. Prvih šest sati osuđenik živi gotovo kao prije, samo što trpi bolove. Nakon dva sata odstranjuje se pustina, jer čovjek više nema snage da viče. Ovdje do uzglavlja, u ovu električki grijanu pliticu stavlja se topla rižina kaša, iz koje čovjek može, ako zaželi, uzeti onoliko koliko jezikom može hapnuti. Nitko od njih ne propušta tu priliku. Ja ne znam ni za jednoga, a moje

iskustvo je veliko. Tek šestoga sata jelo ga više ne veseli. Ja onda, obično, ovdje kleknem i promatram tu pojavu. Čovjek rijetko kada proguta posljednji zalogaj, samo ga prevrće po ustima i ispljune ga u jamu. Tada se moram sagnuti, jer inače mi to sune u lice. Ali kako li šestoga sata čovjek utihne! I najvećoj budali onda sine u glavi. Počinje to oko očiju. Odovud se širi dalje. To je pogled da gotovo i sam zaželiš da legneš pod 'drljaču'. Ta ne događa se ništa drugo samo što čovjek počinje odgonetati napisano, naškubi usne, kao da osluškuje. I sami ste vidjeli da nije lako očima dešifrirati što je napisano; no naš čovjek to dešifrira pomoću svojih rana. Doduše, to je velik posao; treba mu šest sati da to učini. Onda ga 'drljača' sasvim natakne na šiljke i baci ga u jamu, gdje pljasne na krvavu vodu i vatu. Onda je suđenje završeno, i mi ga, ja i vojnik, zakopamo.«

Putnik se uhom sagnuo bliže oficiru te je, s rukama u džepu, motrio kako stroj radi. I osuđenik je to motrio, ali bez razumijevanja. Malko se nagnuo i pratio za-treptale igle, kadli mu vojnik, na oficirov znak, nožem prereze košulju i hlače, tako da su pale s optuženika. On htjede zgrabiti prnje što su padale s njega da pokrije svoju golotinju, ali ga vojnik digne uvis i trgne s njega i posljednje krpe. Oficir stavi stroj u pogon, i usred tišine koja je sada nastupila, polegoše osuđenika pod »drljaču«. Poskidaše mu lance, a mjesto njih priteg-nuše remenje; osuđeniku se to u prvi čas činilo kao neko olakšanje. I sada se »drljača« spusti još malko niže, jer to bijaše mršav čovjek. Kad su ga šiljci dodirnuli, srsi mu prodoše kroz kožu; dok je vojnik bio zaposlen s njegovom desnom rukom, čovjek ispruži lijevu, ni sam ne znajući u kojem pravcu; no bilo je to u smjeru gdje je stajao putnik. Oficir je bez prestanka gledao putnika sa strane kao da nastoji da s njegova lica pročita dojam što ga izvršavanje smrtne kazne, koje mu je on barem donekle objasnio, na njemu ostavlja.

Remen određen za ručni zglavak se rastrže; bit će da ga je vojnik odveć nategnuo. Trebalo je da oficir pomogne; vojnik mu htjede pomoći i pokaza mu rastrgani remen. **Oficir smjesta pođe** k njemu i reče, licem okrenut putniku: »Stroj je vrlo složen, pa ovda-onda mora se nešto rastegnuti il slomiti; ali zbog toga se ne smije-

mo dati pomesti u našem općem sudu. Uostalom, naći ćemo odmah zamjenu; upotrijebit ću lanac; to će, dakako, nauditi nježnom treperenju za desnu ruku.« I dok je stavljaio lance, još nadostavi: »Sredstva za uzdržavanje ovoga stroja su sada jako ograničena. Pod prijašnjim zapovjednikom bila je samo za tu svrhu određena posebna blagajna s kojom sam slobodno raspolagao. Tu je postojalo i skladište gdje su se čuvali svi mogući rezervni dijelovi. Priznajem da sam time gotovo rasipno raspolagao, mislim prije, a ne sada, kao što tvrdi novi zapovjednik, kojemu sve služi kao isprika za pobijanje starog poretka. Sada sam upravljam blagajnom za uzdržavanje stroja, a ako pošaljem po novi remen, tražit će onaj razderani kao dokaz; novi će remen stići tek za deset dana i bit će loše kvalitete i neće mnogo vrijediti. Ali kako da u međuvremenu držim u pogonu taj stroj, o tome nitko ne vodi brigu.«

Putnik premišljaše: uvijek je opasno odlučno se upletati u tuđe prilike. Niti je građanin kažnjeničke kolonije, niti građanin države kojoj ona pripada. Kada bi sada osudio smaknuće ili čak pokušao da ga osujeti, mogli bi mu reći: »Ti si stranac, budi miran.« Na to ne bi mogao ništa odgovoriti, već samo nadometnuti da u tom slučaju sam sebe ne razumije, jer putuje samo s namjerom da promatra, a ni u kojem slučaju, možda, zato da izmijeni strane sudske postupke. Doduše, u ovom slučaju je to bilo vrlo zavodljivo. U nepravdu postupka i nešto-vječnost izvršenja smrtne kazne nije se moglo posumnjati. Nitko ne bi mogao pretpostaviti neko koristoljublje putnika, jer osuđenik mu je bio stran, nikakav zemljak i čovjek koji uopće nije ni tražio samilosti. Sam putnik je imao preporuke visokih nadležstava, bio je tu primljen s velikom pažnjom, a što su ga pozvali na to smaknuće, čak je ukazivalo na to da traže njegovo mišljenje o tom suđenju. A to bijaše to vjerojatnije što zapovjednik, kako je to sada jasno i glasno bio čuo, nije bio pristalica ovoga postupka te se prema oficiru odnosio gotovo neprijateljski.

Tada putnik oču bijesni povik oficira. On je upravo, ne bez muke, osuđeniku ugurao u usta pusteni čep, kada je ovaj u neodoljivoj navali mučnine sklopio oči i povratio. Oficir ga žurno trgne sa čepa uvis i htjede da

mu glavu okrene prema jami; no bijaše odveć kasno, bljuvotina se već cijedila niza stroj. »Svemu je kriv zapovjednik«, vikne oficir izvan sebe, drmusajući sprijeda mjedenim šipkama, »prljaju mi stroj kao svinjac.« Dr-ščućim rukama pokaže putniku što se dogodilo. »Nisam li se sate i sate trudio da zapovjedniku objasnim kako se jedan dan prije izvršenja smrtno kazne osuđeniku ne smije dati nikakve hrane. Ali pristalice novog blažeg pravca su drugog mišljenja. Zapovjednikove dame klju-kaju slatkišima čovjeka, prije nego što ga odvedu. Cijeloga se života hranio smrdljivom ribom, a sada treba jesti slatkiše! Pa i to bi bilo moguće, ali zašto ne nabave novu pustinu, što ja već četvrt godine od njih tražim. Kako da se bez gađenja uzme u usta taj čep od pustine što ga je više od stotinu ljudi sisalo i grizlo?«

Osuđenik bijaše položio glavu te izgledaše smireno; vojnik se bavio čišćenjem stroja pomoću osuđenikove košulje. Oficir pride k putniku, koji je kao da nešto slutio ustuknuo za jedan korak, ali oficir ga uhvati za ruku i povuče u stranu. »Želio bih s vama u povjerenju progovoriti nekoliko riječi«, reče, »valjda ćete mi to dopustiti?« »Naravno«, odgovori putnik i slušaše zatvorenih očiju.

»Ovaj postupak i ova vrst smaknuća kojemu ste se sada mogli diviti dan-danas u našoj koloniji nema više pristaša. Ja jedini zastupam baštinu prijašnjega zapovjednika. Više ne smijem ni pomisliti na daljnje usavršavanje toga postupka, trošim sve svoje snage u to da sačuvam ono što postoji. Kada je nekadašnji zapovjednik još živio, kolonija bijaše prepuna njegovih pristaša; ja imam, donekle, onaj dar uvjerenja prijašnjega zapovjednika, ali mi potpuno nedostaje njegova moć, zato su se njegove pristaše zabile u rupu, ima ih još mnogo, ali nitko to ne priznaje. Pođete li, dakle, nakon smaknuća dan--danas u kakvu čajanu, te malko prisluhnete, čut ćete, možda, samo dvosmislene izjave. To su sve pristaše, ali pod komandom sadašnjeg zapovjednika i pri sadašnjim nazorima, za mene su potpuno neupotrebljivi. I sada vas pitam: mora li zbog toga zapovjednika i njegovih žena koje na nj utječu, takvo jedno životno djelo — i on pokaže na stroj — propasti? Smije li se to dopustiti? Pa čak kada je netko kao stranac samo nekoliko dana na

našem otoku? Ali ne smijemo gubiti vremena; spremaju nešto protiv moje sudske vlasti; već se održavaju savjetovanja u komandanturi na koja ja nisam pozvan; čak i vaš današnji posjet je, čini se, značajan za cijelo stanje; ljudi su kukavelji i šalju vas, stranca, naprijed. — Kako li je izvršenje smrtno kazne bilo drugačije u prijašnja vremena! Već dan prije smaknuća u dolini je sve vrvjelo od ljudi; svi su došli da gledaju; već u rano jutro pojavio bi se zapovjednik sa svojim damama; fanfare bi razbudile cijelo logorište; ja bih podnio službeni izvještaj da je sve pripravno i društvo se — nijedan visoki činovnik nije smio izostati — poredalo oko stroja; ova gomila trščanih stolica je bijedan ostatak iz onoga vremena. Stroj se, netom očišćen, sav blistao, gotovo za svako smaknuće uzimao sam nove rezervne dijelove. Pred stotinama pari očiju — svi su gledaoci stajali na vršcima prstiju, sve do onih uzvisina tamo — zapovjednik bi sam položio osuđenika pod 'drljaču'. To što sada smije činiti običan redov, to je nekoć bio moj posao, sudskog predsjednika, posao kojim sam se dičio. I tada bi počelo izvršenje smrtno kazne. Ni najmanji pogrešni zvuk nije ometao stroj. Mnogi tada više nisu ni gledali, već su zatvorenih očiju ležali na pijesku; svi su znali: sada se vrši pravda. Usred tišine čulo se uzdisanje osuđenika, prigušeno pustinom. Danas stroju više ne uspijeva da iz osuđenika iscijedi uzdisanje jače nego što bi pustina mogla prigušiti; ali onda je iz pisaaće igle kapala neka izgriza-juća tekućina koja se danas više ne smije upotrebljavati. No, a onda bi nastupio šesti sat! Nije bilo moguće udovoljiti molbi svih onih koji su izbliza htjeli gledati. Zapovjednik je u svojoj razumnoj uvidavnosti dao naređenje da se prvenstveno uzmu u obzir djeca; ja sam, dakako, na osnovi svoga zvanja uvijek mogao stajati u blizini; često bih ondje čučao, desno i lijevo dvoje male djece u naručju. Kako li smo svi gledali onaj izražaj blaženstva u izmučenom licu, kako li smo pružali obraze u onu svjetlost konačno postignute i već iščekavajuće pravde! Kakva su to bila vremena, družo!« Oficir je očito zaboravio koga ima pred sobom; zagrlio je putnika i položio glavu na njegovo rame. Putnik se našao u velikoj neprilici, nestrpljivo je gledao preko oficirove glave. Vojnik je obavio čišćenje te sada iz neke limenke još

dolio rižine kaše u zdjelicu. Čim je to primijetio osuđenik, koji se kanda već potpuno bio oporavio, već je počeo jezikom hlapitati za kašom. Vojnik bi ga svaki put odgurnuo, jer je kaša, čini se, valjda bila određena za poslije, ali je u svakom slučaju bilo neprilično i to da je vojnik prljave prste gurao u zdjelu i jeo od kaše.

Oficir se brzo pribrao. »Nisam vas htio možda ganuti«, reče, »znam da nije moguće da vam objasnim ona vremena. Uostalom, stroj još radi i djeluje za sebe. Djeluje za sebe, makar stajao i osamljen u ovoj dolini. A leš, na kraju, još uvijek pada u nepojmljivo blagom letu, u jamu, mada ne više, kao nekoć, stotine muha ne skupljaju oko groba. U ono smo vrijeme morali oko groba postaviti čvrstu ogradu, koja je već odavna istrgnuta.«

Putnik je htio okrenuti lice od oficira, te je besciljno gledao oko sebe. Oficir mišljaše da promatra pustoš doline; zato uhvati njegove ruke da bi ulovio njegov pogled, te upita: »Vidite li tu sramotu?«

Ali putnik je šutio. Oficir ga se načas okani; raskre-čenih nogu, s rukama o boku, stajao mirno, gledajući u zemlju. Onda bodrećim smiješkom pogleda putnika te reče: »Bio sam jučer u vašoj blizini kada vas je pozvao zapovjednik. Čuo sam kako vas je pozivao. Poznam ja zapovjednika. Odmah sam shvatio što je s tim pozivom mislio postići. Premda bi njegova moć bila dovoljna da ustane protiv mene, još se ne usuđuje da to učini, ali, ipak, hoće da me izvrgne vašem sudu, sudu ugledna stranca. Njegovi su računi vrlo pomni; vi boravite dva dana na otoku, niste poznavali prijašnjega zapovjednika i njegov krug misli, ogrezli ste u evropskim nazorima, možda ste načelni protivnik smrtne kazne uopće, a napose takva smaknuća pomoću stroja, osim toga vidite kako se to smaknuće izvršava bez ikakva sudjelovanja javnosti, žalostivo i na oštećenom stroju — pa kada se sve to uzme zajedno (tako misli zapovjednik), ne bi li bilo lako moguće da vi moj postupak ne smatrate ispravnim? A ako moj postupak ne smatrate ispravnim, vi to (ja još uvijek govorim u zapovjednikovu smislu), nećete prešutjeti, jer vi se, dakako, uzdajete u svoja prokušana uvjerenja. Vi ste, doduše, vidjeli mnoge osobitosti mnogih naroda i naučili da ih poštuju, pa se, vjerojatno, nećete svom energijom, kako biste, možda,

to učinili u svojoj domovini, izjasniti protiv ovoga postupka. Ali zapovjedniku to nije ni potrebno. Dovoljna je samo nasumce izgovorena nesmotrena riječ. Čak ne mora biti u skladu s vašim uvjerenjem, samo da na izgled odgovara njegovoj želji. Da će vas na najlukaviji način ispitivati, u to sam uvjeren. A njegove će dame sjediti u krugu i načuliti uši; vi ćete, na primjer, reći: 'U nas je sudski postupak drugačiji', ili: 'U nas preslušavaju optuženoga', ili: 'U nas ima osim smrtnih kazni i drugih', ili: 'U nas je mučenje postojalo samo u srednjem vijeku'. Sve su te primjedbe baš toliko ispravne koliko se vama čine i po sebi razumljive, nevine primjedbe što ne zadiru u moj postupak. No kako će ih zapovjednik primiti? Vidim ga, dobričinu zapovjednika kako će odmah odgurnuti stolac i odjuriti na balkon, vidim kako njegove dame lete za njim, čujem njegov glas — dame ga zovu glas gromovnika — a sada, evo ga gdje govori: 'Veliki istraživač Zapada, određen da preispita sudski postupak u svim državama, upravo je rekao da je naš postupak po drevnom običaju nečovječan. Nakon takva mišljenja meni, dakako, više nije moguće da i dalje trpim taj postupak. Određujem, dakle, da od danas — i tako dalje.' Vi se želite umiješati, niste rekli to što on objavljuje, niste moj postupak nazvali nečovječnim, naprotiv, u skladu s vašim dubokim razumijevanjem, smatrate ga najčovječnijim i najdostojnijim čovjeka, divite se i ovom mehanizmu — ali sve je to prekasno; više i ne stižete na balkon koji je već pun dama; hoćete da vas primijete: hoćete da vičete; ali ruka neke dame začep-ljuje vam usta — i ja, i djelo prijašnjeg zapovjednika, mi smo izgubljeni.«

Putnik moraše prigušiti smiješak; tako je laka, dakle, zadaća, koju je smatrao tako teškom. Izbjegavajući, reče: »Vi preuveličavate moj upliv; zapovjednik je pročitao moju pismenu preporuku, zna da nisam poznavalac sudskih postupaka. Ako bih iznio svoje mišljenje, bilo bi to mišljenje privatna čovjeka, ništa značajnije od mišljenja bilo koje druge osobe, a u svakom slučaju mnogo bezna-čajnije od zapovjednikova mišljenja, koji u ovoj kažnje-ničkoj koloniji, koliko je meni poznato, raspolaže vrlo širokim ovlaštenjima. Ako je njegovo mišljenje o ovom postupku tako određeno kao što vi vjerujete, onda je,

bojim se, dakako, došao kraj ovom postupku, a da za to nije potrebna moja skromna pomoć.«

Je li oficir to već shvaćao? Ne, on to još nije shvaćao. Živahno je vrtio glavom, ogledavao se letimično za osuđenikom i vojnikom, koji se trgnuše i odustadoše od riže, i pristupi putniku sasvim blizu, ne pogleda ga u lice, već negdje u kaput te reče tišim glasom nego prije: »Vi ne poznate zapovjednika. Vi se odnosite prema njemu i svima nama — oprostite ovaj izraz — tako reći potpuno bezazleno; vaš se upliv, vjerujte mi, ne može dovoljno visoko ocijeniti. Ta bio sam sretan i presretan kada sam čuo da ćete jedino vi prisustvovati smaknuću. To je zapovjednikovo naređenje trebalo mene pogoditi, ali sada se koristim njime sebi u prilog. A da vam nije bila skrenuta pažnja došaptavanjima i prezriviim pogledima — što se pri većem prisustvovanju publike kod smaknuća ne bi dalo izbjeći — vi ste saslušali moja objašnjenja, vidjeli stroj, te se sada spremate da gledate izvršenje kazne. Vaše se mišljenje sigurno već ustalilo; postoje li, pak, još neke male nesigurnosti, raspršit će ih pogled na samo izvršenje smrtno kazne. I sada imam na vas jednu molbu: pomozite mi pred zapovjednikom!«

Putnik mu presiječe govor. »Kako bih ja to mogao«, usklikne, »pa to je sasvim nemoguće. Ja vam baš tako ne mogu koristiti kao što vam ne mogu naškoditi.«

»Možete«, odvrati oficir. S izvjesnim strahom gledao je putnik kako oficir stiska pesnice. »Možete«, ponovi oficir još upornije. Imam plan koji mora uspjeti. Vi mislite da vaš upliv nije dovoljan. Ja znam da je dovoljan. No uzmimo da ste u pravu, ta nije li potrebno za održanje ovoga postupka pokušati sve, pa čak i ovo što možda nije dostižno? Čujte, dakle, moj plan. Da ga izvedemo potrebno je, prije svega, da se danas u koloniji, ako je moguće, suzdržite u pogledu svoga mišljenja. Ako vas izravno ne pitaju, ne smijete se ni u kojem slučaju izjasniti; ali vaše izjave moraju biti kratke i neizvjesne; treba da ljudi primijete kako vam je teško o tome govoriti, da ste ogorčeni što biste, ako bi trebalo bez uvijanja govoriti, morali početi upravo proklinjati. Ne tražim od vas da lažete; ne, nipošto; morate samo kratko odgovoriti, na primjer: 'Jest, vidio sam izvršenje smrtno kazne', ili: 'Jest, čuo sam sva objašnjenja.' Samo to i ni-

šta više. To je za ogorčenost koja se mora na vama vidjeti, dovoljan povod, iako ne u zapovjednikovu smislu. On će to, naravno, krivo shvatiti i tumačiti u svom smislu. Na tome se zasniva moj plan. Sutra se u koman-danturi, pod predsjedanjem zapovjednika, održava velika sjednica svih viših upravnih činovnika. Zapovjednik je, razumije se, uvijek znao da od takvih sjednica načini pravu predstavu. Sagradili su galeriju koja je vazda puna posjetilaca. Primoran sam sudjelovati na tim savjetovanjima, ali se tresem od gađenja. Pa sad, vi ćete na svaki način dobiti poziv da sudjelujete na toj sjednici; budete li se danas vladali prema mome planu, poziv će se prometnuti u usrdnu molbu. No ako iz nekog nedokučivog razloga ipak ne biste bili pozvani, onda biste, naravno, morali tražiti da vam se taj poziv pošalje; da ćete ga onda dobiti, o tome nema nikakve sumnje. Sutra ćete, dakle, sjediti sa damama u zapovjednikovoj loži. On će se češće pogledima gore htjeti uvjeriti jeste li ondje. Nakon različitih beznačajnih, smiješnih, samo slušateljima namijenjenih tema savjetovanja — obično su posrijedi lučke gradnje, uvijek samo lučke gradnje! — povest će se razgovor i o sudskom postupku. Ako to zapovjednik ne učini ili ne učini dovoljno brzo, pobrinut ću se ja da to učini. Ustat ću i podnijeti izvještaj o današnjem izvršenju smrtno kazne. Sasvim kratko, samo taj izvještaj. Takav izvještaj, doduše, na onome mjestu nije uobičajen, ali ću ja to ipak učiniti. Zapovjednik mi zahvaljuje, kao uvijek prijaznim osmijehom, i tada, on se ne može obuzdati, koristi se tom dobrom prilikom. 'Upravo je podnesen izvještaj', govorit će tako ili nešto slično na to, o izvršenju smrtno kazne. Ja bih tom izvještaju samo dodao da je upravo tom smaknuću prisustvovao veliki istraživač, kako je svima vama poznato, a čime se naša kolonija osjeća vrlo počašćenom. A i značaj naše sjednice je time znatno povećan. Ne bismo li sada ovom velikom istraživaču postavili pitanje, kakvo je njegovo mišljenje o smaknuću po drevnom običaju i o postupku što mu prethodi?' Razumije se, svuda se čuje pljeskanje odobravanja uz sveopću suglasnost, a ja sam najgrlatiji od svih. Zapovjednik se pred vama nakloni i veli: 'Onda ja u ime svih postavljam pitanje.' I sada vi pristupate ogradi. Za svaki slučaj, položite ruke tako da ih svi vide,

inače će dame uhvatiti vaše prste da se njima igraju. — Sada, najposlije, dolazi vaša riječ. Ne znam kako ću do onda izdržati napetost kroz sve te sate. U svom govoru ne morate se ograničavati, dižite buku govoreći o istini, nagnite se nad ogradu, urlajte, pa da, urlajte zapovjedniku svoje mišljenje, svoje nepokolebljivo mišljenje. No možda vi to ne želite, ne odgovara vašem karakteru, možda se ljudi u vašoj domovini u ovakvim prilikama drugačije vladaju, jest, i to je ispravno, i to će biti sasvim dovoljno, nemojte čak ni ustati, recite samo nekoliko riječi, izgovorite ih šapatom, taman tako da ih samo još činovnici dolje, ispod vas, mogu čuti, to je dovoljno, i vi uopće ne morate govoriti o slaboj posjeti publike pri smaknuću, o strašnom škripanju kotača, o rastrganom remenu, o ogavnoj pustinji, ne, sve drugo preuzimam ja i, vjerujte mi, ako ga moj govor ne istjera iz dvorane, onda će ga prisiliti da poklekne te će morati priznati: 'Stari zapovjednice, ja ti se potčinjavam'. — Ovo je moj plan; hoćete li mi pomoći da ga izvedem? Pa naravno da hoćete, štaviše, vi to morate.« I oficir uhvati putnika za obje ruke i zagleda mu se, teško dišući, u lice. Posljednje rečenice je tako vikao da su mu čak i vojnik i osuđenik obratili pažnju; premda nisu ništa razumjeli, ipak su prestali jesti i, žvačući, gledali prijeko putnika.

Odgovor što ga je morao dati bio je putniku od samoga početka nesumnjivo jasan; i odveć mnogo je iskusio u životu a da bi ovdje mogao kolebati; bio je u biti pošten i nije se bojao. Ipak, gledajući vojnika i osuđenika, časak je, toliko da predahneš, oklijevao. Ali konačno reče, kako je i morao: »Ne!« Oficir je nekoliko puta trepnuo očima, ali nije s njega skidao pogleda. »Hoćete li neku izjavu?« upita putnik. Oficir nijemo kimne glavom. »Ja sam protivnik tog postupka«, reče putnik, »još prije nego što ste mi se povjerali — ja to povjerenje, naravno, neću zloupotrijebiti — već sam premišljao jesam li u pravu da odlučno ustanem protiv tog postupka i hoće li moje suprotstavljanje imati ma i najmanju nadu da će uspjeti. Bilo mi je jasno na koga se najprije moram obratiti: naravno na zapovjednika. Vi ste mi to učinili još jasnijim, a da me niste prethodno morali tek učvrstiti u mojoj odluci, naprotiv, mene dira vaše pošteno uvjerenje, iako me ne može zbuniti.«

Oficir ostade nijem, okrenu se stroju, uhvati jednu od mjedenih sipki i uzgleda potom uvis prema »crtalu«, kao da ispituje je li sve kako treba. Činilo se da su se vojnik i osuđenik sprijateljili; osuđenik je vojniku davao znakove, ma koliko to njemu, vezanom remenjem, bilo teško; vojnik se naže k njemu; osuđenik mu nešto došapne, a vojnik kimne glavom.

Putnik pođe za oficirima i reče: »Vi još ne znate što kanim učiniti. Ja ću, doduše, zapovjedniku reći što mislim o ovom postupku, ali ne na nekoj sjednici, već u četiri oka; a također neću tako dugo ostati ovdje da bi me mogli pozvati na bilo kakvu sjednicu; ja ću već sutra u jutru otputovati ili se barem ukrcati na brod.«

Oficir ga kanda nije slušao. »Postupak vas, dakle, nije uvjerio«, reče sam sebi, smješkajući se kao starac zbog gluposti djeteta, čuvajući iza toga smiješka svoje prave misli.

»No, onda je vrijeme«, reče konačno i iznebuha pogleda putnika svijetlim očima, u kojima je kanda bio nekakav poziv, neki proglas za sudjelovanje.

»Za što je vrijeme?« upita putnik uznemireno, ali ne dobi odgovora.

»Ti si slobodan«, reče oficir osuđeniku na njegovu jeziku. Ovaj to isprva nije vjerovao. »Pa, slobodan si«, reče oficir. Po prvi put osuđenikovo lice zaista oživi. Je li to istina? Je li to samo oficirov hir? Je li mu strani putnik ishodio pomilovanje? Što je to? To kao da je pitalo njegovo lice. Ali to ne potraje dugo. Sto god to bilo, htio je, ako je smio, istinski biti slobodan, i on se počeo drmati koliko mu je god »drljača« to dopuštala.

»Rastrgat ćeš mi remenje«, povika oficir, »ne muči se! Mi ćemo te već odvezati«. I on se sa vojnikom, pošto mu je dao znak, dade na posao. Osuđenik se tiho, bez riječi smijao preda se. Cas bi lice okrenuo nalijevo, oficiru, čas opet nadesno, vojniku, a nije ni na putnika zaboravio.

»Izvuci ga«, zapovjedi oficir vojniku. Pri tome je zbog »drljače« trebalo postupati s izvjesnim oprezom. Osuđenik je zbog svoje nestrpljivosti imao na leđima već nekoliko rana od trganja.

No odsada se oficir još jedva brinuo za njega. Prišao je putniku, ponovo izvukao malu kožnatu mapu i, naj-

poslije, nađe list što ga je tražio te ga pokaže putniku. »Čitajte«, reče. »Ne mogu«, reče putnik, »već vam rekoh da ne umijem čitati te listove.« »Pa pogledajte tačno ovaj list«, reče oficir te stane uz putnika da zajedno s njim čita. Kako mu to nije ništa pomoglo, prelazio je malim prstom, iz velike visine, kao da ni u kojem slučaju list ne smije dodirnuti, po papiru, da bi na taj način putniku olakšao čitanje. Putnik se zaista trudio da barem u tome ugodi oficiru, ali mu nije uspjelo. Sada je oficir počeo sricati natpis, a onda još jedanput pročita povezano. »Budi pravedan!« — piše tu«, reče, »pa sada, valjda, možete to pročitati.« Putnik se tako duboko naže nad papir da je oficir odmakao papir iz straha pred dodiror; sada putnik, doduše, nije ništa više rekao, no bilo je jasno da još uvijek nije bio kadar to pročitati. »Budi pravedan!« — piše tu«, ponovi oficir. »Može biti«, reče putnik, »vjerujem da tako piše.« »Pa dobro«, reče oficir, barem djelomično zadovoljan te se s listom popne na ljestve; uložio je vrlo oprezno list u »crtalo« te namjestio kotače posve drugačije; bijaše to vrlo tegoban posao, a bit će da su tu bili posrijedi posve mali kotačići; tako je tačno morao pregledavati kotačiće, da mu je glava, ponekad, potpuno nestala u »crtalu«.

Putnik je odozdo bez prestanka pratio taj rad, vrat mu se ukočio, a oči ga boljale od sunčane svjetlosti kojom je nebo bilo preplavljeno. Vojnik i osuđenik su bili jedino sami sobom zabavljeni. Košulju i hlače osuđenika, što su već ležale u jami, vojnik je vrhom bajoneta izvukao. Košulja bijaše užasno prljava, i osuđenik je stane prati u čabru. Pošto je zatim navukao košulju i hlače, moradoše se vojnik, kao i osuđenik, u sav glas smijati, pa ti komadi odjeće bili su ostrag rasporeni. Možda je osuđenik mislio da je dužan zabavljati vojnika; on se u pocijepanoj odjeći vrtio u krugu pred vojnikom koji je čučao na tlu i smijući se pljeskao po svojim koljenima. Ipak su se donekle svladavali s obzirom na prisutnu gospodu.

Kada je oficir gore konačno završio, još jedanput, smiješeći se, pogledom preletje preko svega, svaki dio napose i smiješeći se, ovaj put zatvori poklopac »crtala« koji je dotada bio otvoren, s ide s ljestava, pogleda u jamu, a zatim na osuđenika i primijeti sa zadovoljstvom da je

ovaj izvadio odjeću, te pođe do čabra s vodom da umije ruke; odveć kasno primijeti ogavnu prljavštinu te bijaše žalostan što sada više nije mogao oprati ruke, konačno ih zari je u pijesak — taj mu nadomjestak nije bio dovoljan, ali se morao snaći — zatim ustane te počne započavati mundir. Pri tom mu ponajprije padoše u ruke ona dva damska rupčića što ih bijaše zadjenio za oko-vratnik. »Evo ti tvojih rupčića«, reče i dobaci ih osuđeniku. A putniku reče objašnjavajući: »Darovi dama«.

Usprkos očitij hitnji s kojom je skidao uniformu i potom se sasvim svukao, ipak je sa svakim komadom odjeće postupao vrlo pomno čak je naročito zato prstima prešao preko srebrnih gajtana mundira, protresao jednu kičanku da bude kako treba. Doduše, s tom pažljivošću nije se baš slagalo što je mundir, čim je s njim završio, odmah s nevoljkim trzajem hitnuo u jamu. Posljednje što mu je još preostalo, bijaše njegov kratki mač s remenom. Izvukao je mač iz korice, prebio ga, pograbio potom sve zajedno, komade mača, tok i remen te ih srdito bacio tako da je zvek svakoga komada napose odjeknuo u jami.

Sada stajaše gol. Putnik se ugrize za usne i ne reče ništa. Znao je, doduše, što se imalo dogoditi, ali nije imao pravo da oficira u bilo čemu spriječi. Ako je sudskom postupku, do kojega je oficiru bilo toliko stalo, uistinu tako brzo prijetila opasnost da bude ukinut — možda zbog upletanja putnika, a za koje se ovaj osjećao obve-zanim — onda je oficir sada postupao posve ispravno; ni putnik, da je bio na njegovu mjestu, ne bi drugačije postupao.

Vojnik i osuđenik isprva nisu ništa razumjeli. U početku nisu ni motrili što se zbiva. Osuđenik bijaše jako ohrabren što su mu rupčići bili vraćeni, ali nije mu bilo suđeno da im se dugo veseli, jer vojnik mu ih uzme naglim zahvatom koji se nije dao predvidjeti. Sada je, pak, osuđenik pokušao da vojniku izvuču rupce iza pojasa, kamo ih je ovaj zadjenio, ali vojnik bijaše budan. Tako su se, napola u šali, svadali. Tek kada je oficir bio potpuno gol, svratiše pozornost na ono što se zbivalo. Osobito je osuđenik bio kanda pogođen slutnjom nekoga velikog preokreta. To što se njemu dogodilo, događalo se sada oficiru. Možda će se to tako nastaviti sve do konač-

nog kraja. iSgurno je strani putnik dao takvo naređenje. Bijaše to, dakle, osveta. A da sam nije do kraja svoje patnje prepatio, ipak je do kraja bio osvećen. Tada mu se širok bezglasan smijeh pojavi na licu i više nije išče-zao.

Oficir se, pak, okrenuo stroju. Ako je već prije bilo jasno da se dobro razumio u taj stroj, sada bi te gotovo zaprepastilo kako je s njim postupao, a on se njemu pokoravao. Samo što se rukom približio »drljači«, ona se već nekoliko puta diže i spusti, dok nije došla u pravilni položaj da ga primi; dohvatio je »postelju« samo s ruba, i već se počela tresti; pusteni čep približavao se njegovim ustima, vidjelo se kako ga oficir zapravo ne želi imati, ali to oklijevanje je trajalo samo trenutak, odmah se oficir pokorio te ga uzme u usta. Sve bijaše spremno, samo je remenje bilo labavo ovjeseno, ali očito ono nije bilo ni potrebno, oficira nije trebalo vezati. Sada osuđenik opazi slobodno remenje; po njegovu mišljenju, smaknuće nije bilo savršeno ako se remenje ne veže, mahne vojniku, i oni dobježaše da privežu oficira. Ovaj je već ispružio jednu nogu da gurne ručicu kojom se imalo pokrenuti »crtalo«, tada vidje da su došla ona dvojica; zato povuče nogu i pusti da ga privežu. Sada, dakako, više nije mogao dosegnuti ručicu; ni vojnik ni osuđenik neće je naći, a putnik bijaše čvrsto odlučio da se ne makne. No to nije bilo ni potrebno; tek što je remenje bilo pričvršćeno, stroj je već počeo raditi, daska je drhtala, igle su plesale po koži, »drljača« je lebdjela go-re-dolje. Putnik je već neko vrijeme zurio onamo prije nego što se sjetio da bi jedan od kotača u »crtalu« morao škripati; no sve bijaše tiho, nije se čulo ni najmanje zvrjanje.

Tim svojim tihim funkcioniranjem stroj je, tako reći, izmicao njihovoj pažnji. Putnik pogleda prijeko vojnika i osuđenoga. Osuđenik bijaše živahniji, sve ga je na stroju zanimalo, čas bi se sagnuo, čas opet ispružio, neprestano mu je kažiprst bio ispružen da nešto pokaže vojniku. Putnik se nelagodno osjećao. Odlučio je da ostane ovdje sve do kraja, ali pogled na onu dvojicu ne bi bio dugo izdržao. »Idite kući«, reče. Vojnik je, možda, bio na to spreman, ali osuđenik je to naređenje osjećao gotovo kao kaznu. Sklopljenih ruku usrdno je molio neka

mu dopusti da ostane, a kada putnik, vrteći glavom, nije htio pristati, čak se bacio pred njim na koljena. Putnik uvidje da tu ne pomažu nikakve zapovijedi. Htio je prijeko i da onu dvojicu otjera. Tada oču gore u »crtalu« neki šum. Pogleda gore. Dakle je ipak jedan od zupčanika pravio smetnje? No bijaše to nešto drugo. Polako se dizao poklopac »crtala«, a zatim se posve otvorio. Pojaviše se zupci jednog zupčanika te se dizahu, a ubrzo se pojavio cijeli kotač, bilo je kao da neka velika snaga stiska i steže »crtalo«, tako da za taj kotač više nije bilo mjesta; kotač se okretao do ruba »crtala«, pao dolje, uspravan se kotrljao komad puta po pijesku i potom ostao ležati. Ali već se gore izdizao drugi, a za njim još drugi, veliki, mali i takvi što su se jedva raspoznavali, a sa svima se dešavalo isto, uvijek bi pomislio: »Sada bi 'crtalo' moralo biti već ispražnjeno«, kadli evo nove, naročito brojne skupine, izdižući se i padajući, kotrljajući se u pijesku i zatim se u nj svaljujući. Zbog tog zbivanja je osuđenik potpuno zaboravio na putnikovu zapovijed, zupčanici bi ga potpuno zadivili; uvijek bi htio jedan uhvatiti, istovremeno nagoneći vojnika da mu pri tom pomogne, ali bi prestrašeno povukao ruku, jer bi odmah slijedio drugi točak, koji bi ga, barem dok se počeo kotrljati prema njemu, prestrašio.

Putnik je, međutim, bio vrlo uznemiren; stroj se očito raspadao na komade; njegov mirni hod bijaše varka; putnik je osjećao da se sada mora pobrinuti za oficira, jer ovaj se više nije za sebe mogao brinuti. Ali dok je ispadanje zupčanika zaokupljalo svu njegovu pažnju, zaboravio je da nadzire druge dijelove stroja; no kada se sad, pošto je posljednji zupčanik napustio »crtalo«, nagnuo nad »drljaču«, čekalo ga novo, još gore iznenađenje. »Drljača« više nije pisala, samo je bola, a »postelja« nije valjala tijelo, već ga drhteći, samo dizala u igle. Putnik htjede posredovati, možda sve to obustaviti, pa to nije bilo mučenje kakvo je oficir htio postići, već neposredno ubijanje. On ispruži ruke. No uto se već diže »drljača« s nabodenim tijelom u stranu, kao što je to činila tek u dvanaestom satu. Krv je tekla u potocima, ali ne pomiješana vodom, jer su i vodene cjevčice ovaj put otkazale poslušnost. I sada otkáže još i ono posljednje: tijelo se nije odvojilo od dugih igala te ispuštalo svoju

krv, nego je visilo nad jamom, a da nije palo. »Drljača« se već htjede vratiti u svoj prijašnji položaj, ali kao da sama primjećuje da se još nije oslobodila svoga tereta, ipak se zadrži nad jamom. »Ta pomozite!« vikne putnik vojniku i osuđeniku te i sam uhvati oficira za noge. Htio je tu da pritiskuje njegove noge, a druga dvojica morala bi s druge strane uhvatiti oficira za glavu, i tako ga je trebalo polagano dići sa igala. No ona dvojica nikako da se odluče da dođu; osuđenik mu upravo okrenuo leđa. Putnik morade poći prijeko k njima te ih silom dogurati do oficirove glave. Pri tome je gotovo protiv volje vidio lice lesa. Izgledalo je kao što je izgledalo u životu; nije se dao otkriti nikakav znak obećanog izbavljenja; oficir nije našao to što su svi drugi našli u tom stroju; usne su mu bile čvrsto stisnute, otvorene oči imale su izražaj života, pogled je bio miran i uvjeren, kroz čelo je prolazio ožiljak velike željezne bodlje.

Kada je putnik s vojnikom i osuđenikom iza sebe, došao do prvih kuća kolonije, vojnik pokaza na jednu i reče: »Ovdje je čajana«.

U prizemlju neke kuće nalazila se duboka, oniska prostorija, nalik na spilju, sa zidovima očađavljenim od dima. Prema ulici bijaše otvorena u čitavoj svojoj širini. Premda se čajana slabo razlikovala od drugih kuća kolonije, koje su, osim palača komandanture, bile vrlo zapuštene, na putnika je ipak učinila dojam nekog historijskog sjećanja, i osjetio je moć minulih vremena. Pristupio je bliže te pošao, a za njim njegovi pratioci, između slobodnih stolova što su stajali na ulici pred čajanom; udisao je prohladni, zagušljivi zrak što je dolazio iznutra. »Stari je ovdje pokopan«, reče vojnik, »svećenik mu je uskratio mjesto na groblju. Neko su se vrijeme kolebali gdje da ga sahrane, konačno su ga ovdje ukopali. O tome vam oficir zacijelo nije ništa pripovijedao, jer se toga, naravno, najviše stidio. Jednom je čak noću pokušao iskopati staroga, ali su ga uvijek protjerali.« »Gdje je grob?« upita putnik koji nije mogao povjerovati vojniku. Odmah potrčase obojica, vojnik kao i osuđenik, pred njim, pokazujući ispruženim rukama onamo gdje je za stolovima sjedilo nekoliko gostiju. Vjerojatno su to bili pomoćni radnici, snažni ljudi, s kratkim crnim punim bradama. Svi su bili bez kaputa, poderanih košu-

lja, bila je to prava ponižena sirotinja. Kada se putnik približavao, neki ustadoše, stisnuše se uz zid te mu gledahu u susret. »To je stranac«, čuo se šapat oko putnika, »želi pogledati onaj grob.« Odgurnuše u stranu jedan od stolova pod kojim se zbilja nalazio grobni kamen. Bio to priprost kamen, dovoljno nizak da je mogao ostati skriven pod stolom. Na njemu je bio natpis ispisan vrlo malim slovima; da bi ga mogao pročitati, putnik morade kleknuti. Glasio je: »Ovdje počiva stari zapovjednik. Njegove pristaše koje sada ne smiju nositi nikakvo ime, iskopaše mu ovaj grob i kamen postaviše. Ima jedno proročanstvo prema kojem će zapovjednik nakon izvjesnog broja godina uskrsnuti, te iz ove kuće povesti svoje pristaše da nanovo osvoje koloniju. Vjerujte i čekajte!« Kada je putnik to pročitao, vidio je gdje oko njega stoje ljudi te se smješkaju, kao da su zajedno s njim čitali onaj natpis, koji im se činio smiješnim, te sada i njega pozivaju da se pridruži njihovom mišljenju. Putnik se gradio kao da to ne primjećuje, razdijeli nekoliko komada novca, napusti čajanu i uputi se u luku. Vojnik i osuđenik su u čajani našli znance koji ih nisu puštali. Ali bit će da su se ubrzo otrgli od njih, jer putnik se našao tek na polovici dugih stepenica što su vodile do čamaca, kada su oni već trčali za njim. Vjerojatno su ga u posljednji čas htjeli prisiliti da ih povede. Dok je putnik dolje s jednim lađarom pregovarao o prijevozu do parobroda, sunuše ona dvojica dolje, šutke, jer se nisu usudili vikati. Ali kada stigoše dolje, putnik je već bio u čamcu što ga je lađar upravo odvezivao. Još bi bili uspjeli uskočiti u čamac, ali putnik diže s poda težak, zauzlan komad konopa, te im je prijetio i tako ih spriječio u skoku.

UMJETNIK U GLADOVANJU

Posljednjih desetljeća je zanimanje za umjetnike u gladovanju znatno opalo. Dok se prije i te kako isplaćivalo priređivati takve predstave u vlastitoj režiji, danas je to sasvim nemoguće. Bila su to druga vremena. Onda se čitav grad bavio umjetnikom u gladovanju: zanimanje je raslo iz jednog dana gladovanja u drugi; svatko je želio da barem jedanput na dan vidi umjetnika u gladovanju; u poznijim danima bilo je pretplatnika koji su dane i dane prosjedili pred malim kavezom; posjeti su se priređivali i noću da bi, pod svjetlošću buktinje, pojačali efekt; za lijepih dana iznosili bi

kavez van, i tada bi naročito djeci pokazivali umjetnika u gladovanju; dok je on za odrasle bio samo zabava, u kojoj su učestvovali jer je to bilo u modi, djeca su u čudu, razjapljenih usta i držeći se za ruke sigurnosti radi, promatrala kako on, blijed, u crnom trikou, jako izbočenih rebara, prezirući čak i stolicu, sjedi na prostrtoj slami, ućtivo kimajući glavom, i s naporom smiješeći se, odgovara na pitanja, pruža ruku kroz rešetke da djeca opipaju njegovu mršavost, onda opet sasvim tone u sebe, ne mareći ni za koga, čak ni za otkucavanje sata koji je za nj bio tako važan, predstavljajući jedini komad namještaja u kavezu, i gotovo zatvorenih očiju samo gleda preda se, a ponekad iz sićušne čašice srkne kap vode da ovlaži usne.

Osim gledalaca koji su se smjenjivali, bilo je i stalnih čuvara koje je birala publika, začudo obično mesari što su, uvijek po trojica istovremeno, imali dužnost da danju i noću promatraju umjetnika u gladovanju da ipak kradom ne uzima hranu. No bijaše to tek puka formalnost, što su je uveli radi umirenja

svjetine, jer upućeni su dobro znali da umjetnik u gladovanju za vrijeme gladovanja, ni po koju cijenu, čak ni pod prisilom, ne bi ni najmanju sitnicu pojeo; to mu nije dopuštala čast njegove umjetnosti. To, dakako, nisu svi čuvari mogli shvatiti; bilo je ponekad i takvih grupa noćnih čuvara koji bi vrlo labavo ispunjavali tu svoju dužnost te namjerice posjedali u neki udaljeni kut i sasvim se predali kartanju, s očitom namjerom da umjetniku u gladovanju priušte neku malu okrepu koju je on, kako su mislili, mogao izvuci iz nekih tajnih zaliha. Umjetnika u gladovanju nije ništa toliko mučilo kao takvi čuvari; oni su ga

rastuživali; oni su mu strašno otežavali gladovanje; ponekad bi svladao svoju slabost i pjevao za vrijeme takva stražarenja, dokle bi god samo mogao to izdržati, da bi ljudima pokazao kako ga nepravedno sumnjiče. Ali to mu nije mnogo koristilo; čuvari bi se onda samo čudili njegovoj spretnosti što može jesti i dok pjeva. Mnogo više je volio čuvare što su posjedali tik uza same rešetke te se nisu zadovoljavali mutnom noćnom rasvjetom u dvorani, već ga obasjavali džepnim svjetiljkama koji im je impresario stavio na raspolaganje. Oštra mu svjetlost nije nimalo smetala, ta spavati

uopće nije mogao, a malko kunjati mogao je uvijek, pri bilo kakvoj rasvjeti i u koje god doba, pa čak i u prepunoj bučnoj dvorani. Bio je vrlo rado spreman da s takvim čuvarima provede cijelu noć, da ne bi ni oka stisnuo; bio je spreman da se s njima šali, da ih zabavlja pričama iz svog vandrokaškog života, pa da onda sluša i njihovo pričanje, a sve to samo zato da bi ih držao budne, da bi im uvijek nanovo mogao pokazati kako nema nikakve hrane u kavezu i da gladaju kako to nitko među njima ne bi mogao. No najsretniji bi bio onda kada bi svanulo jutro i kad bi im, na njegov račun donijeli preobilan doručak, na koji bi se naklopili s tekom zdravih ljudi nakon naporno provedene noći. Bilo je, doduše, i takvih ljudi, koji su taj doručak htjeli objasniti kao nekakvo nedolično utjecanje na čuvare, no u tome su ipak prekardašili, i kada bi takve ljude pitali da li bi, možda, samo zbog same stvari bili voljni preuzeti noćnu stražu bez doručka, oni bi se izgubili, ali bi ipak ostajali pri svojim sumnjičenjima.

U svakom slučaju, to je već spadalo u sumnjičenja što se uopće ne mogu razdvojiti od gladovanja. Nitko nije bio kadar toliko dana i noći bez prestanka provoditi kao čuvar uz umjetnika u gladovanju, nitko, dakle, nije na temelju vlastitih promatranja mogao znati da li se tu zaista neprestano i bespriekorno gladovalo; to je mogao znati samo umjetnik u gladovanju, samo on je, dakle, mogao biti istovremeno i gledalac potpuno zadovoljan vlastitim gladovanjem. On, pak, iz nekog drugog razloga nije nikada bio zadovoljan; možda uopće nije od gladovanja toliko omršavio da neki, na svoju žalost, nisu posjećivali te priredbe, jer nisu mogli podnijeti da ga gledaju, već je toliko smršao samo zbog nezadovoljstva samim sobom. Samo on je, naime, znao, i nitko od upućenih to nije znao, kako je lako gladovati. Bijaše to najlakša stvar na svijetu. On to nije ni tajio, ali mu nisu vjerovali, smatrali ga, u najboljem slučaju, skromnim, ali većinom ga držali za čovjeka željnog reklame ili čak za varalicu kojemu uspijeva da lako podnosi glad, a koji je osim toga toliko drzak da to upola prizna. Sa svim tim morao se pomiriti te se u toku godina na to navikao, no u duši ga je to nezadovoljstvo bez prestanka grizlo, i još nikada nakon ne-

kog perioda gladovanja — to su mu morali priznati — nije od svoje volje napustio kavez. Kao najdublji rok gladovanja impresario je odredio četrdeset dana; dulje od toga ne bi ga nikada pustio gladovati, pa ni u najvećim gradovima, a za to je imao svoje opravdane razloge. Iz iskustva se znalo kako je kroz četrdeset dana bilo moguće da se reklamom sve više potiče zanimanje u nekom gradu, reklamom koja se postepeno pojačavala, no onda interes publike jenjava; razumije se da su u tom pogledu postojale male razlike između pojedinih gradova i zemalja, ako je kao pravilo važno da je četrdeset dana skrajnji rok. Tada bi, dakle, četrdesetog dana otvorili vrata cvijećem okićena kaveza; oduševljeni gledaoci bi do posljednjeg mjesta napunili amfiteatar, vojni bi orkestar svirao, dva liječnika bi ušla u kavez da izvrše potrebna mjerenja umjetnika u gladovanju, preko megafona bi dvorani saopćili rezultate i, naj-poslije, došle bi dvije mlade dame, sretne što su kockom baš one bile određene, i htjele bi umjetnika u gladovanju odvesti iz kaveza nekoliko stepenica niže do stolića na kojem bijaše serviran brižno probran bolesnički objed. I u tom bi se času umjetnik u gladovanju vazda branio. Doduše, još bi svoje koščate ruke stavio na ispružene ruke dviju dama što bi se sagle k njemu, ali ustati nije htio. Zašto da prestane upravo sada, nakon četrdeset dana? On bi još dugo izdržao, neograničeno dugo; zašto upravo sada da prestane kad je bio u najboljem, čak još niti u najboljem gladovanju? Zašto da ga liše slave da dalje gladaju te da postane ne samo najveći umjetnik u gladovanju svih vremena, što je on, vjerojatno, ionako već bio, već da i samoga sebe nadmaši do neshvatljivosti, jer je osjećao kako njegovoj sposobnosti za gladovanje nema nikakvih granica. Zašto je ta svjetina, koja se gradila kao da mu se toliko divi, pokazivala tako malo strpljivosti za njega? Kad on može još izdržati, zašto da ne izdrži i ta gomila? A bio je i umoran, ležao je ugodno na slami, a sada je trebalo da se upravi u svoj svojoj visini i da se prihvati jela, koje mu se već pri samoj pomisli gadilo, pa se samo iz obzira prema damama teško svladavao da to ne pokaže. I digao bi pogled k očima na izgled tako prijaznih, a zapravo tako okrutnih dama, te bi vrtio preteš-

kom glavom na mršavom vratu. No tada bi se desilo što se vazda dešavalo. Došao bi impresario, i bez riječi — jer muzika je sprečavala svaki govor — digao ruke nad umjetnikom u gladovanju, kao da poziva nebo da baci pogled na svoje djelo ovdje na slami, na ovog mučenika vrijednog žaljenja, što je umjetnik u gladovanju dakako i bio, samo u sasvim drugom smislu; uhvatio bi umjetnika u gladovanju oko tankog pasa, pri čemu je pretjeranom oprežnošću htio uvjeriti gledaoce s koliko krhkim stvorenjem ima ovdje posla; i onda bi ga — ne propustivši priliku da ga krišom malko pro-drmusa, tako da bi se noge i gornji dio tijela umjetnika u gladovanju pomjerali amo-tamo — izručio damama koje bi za to vrijeme nasmrtno priblijedjele. Sada bi umjetnik u gladovanju sve trpio; glava mu je ležala na prsima, činilo se kao da se onamo otkotrljala te se na neobjašnjiv način drži u tom položaju; tijelo bijaše upalo, noge mu se kao u nagonu samoodržanja čvrsto sti-skale koljeno uz koljeno, ali su usprkos tome strugale po tlu, kao da to nije pravi, nego tek traže pravo tle. A cijela, doduše vrlo mala težina tijela, počivala je na jednoj dami koja je, tražeći pomoć i teško dišući — ona je drugačije zamišljala svoju počasnu dužnost — najprije sve više izdizala vrat da barem lice sačuva od dodira umjetnika u gladovanju, a onda — pošto joj to ne bi uspjelo i njena joj sretnija kolegica nije priskočila u pomoć, nego se zadovoljila time da drhteći nosi pred sobom ruku umjetnika u gladovanju, ruku koja bijaše tek sićušna pregršt kostiju, briznula u plač, dok se razdragano smijanje razlijegalo dvoranom, pa bi na njeno mjesto morao doći neki sluga koji je već dugo čekao da intervenira. Zatim bi došlo jelo koje bi impresario malo-pomalo stavljao u usta umjetnika u gladovanju, utonulog u polusan nalik na nesvjesticu; on je to činio veselo čavrljajući da bi odvratio pažnju publike od stanja umjetnika u gladovanju; zatim bi nazdravio publici, izgovarajući riječi koje mu je umjetnik u gladovanju tobože došaptavao; orkestar bi sve to potvrdio velikim tušem, svijet bi se počeo razilaziti, i nitko ne bi imao prava biti nezadovoljan onim što je vidio, nitko osim umjetnika u gladovanju, uvijek samo njega.

Tako je, uz redovite male predahe, živio mnogo godina, u prividnom sjaju i poštovan od svijeta, ali usprkos svemu obično u tmurnom raspoloženju, koje je postajalo sve tmurnije, jer nitko nije bio kadar da ga shvati ozbiljno. A čime bi ga i mogli tješiti? Što mu je još preostalo da sebi zaželi? A kada bi se gdjekad našao neka dobričina koji bi ga žalio te mu htio objasniti kako njegova tuga vjerojatno potječe od gladovanja, onda bi se, osobito u poodmakloj fazi gladovanja, znalo dogoditi da umjetnik u gladovanju reagira provalom bijesa i na užas sviju počne drmati rešetke kao zvijer. Ali za takva stanja impresario je imao neko sredstvo kažnjavanja. Zamolio je skupljenu publiku da oprostí umjetniku u gladovanju, priznavši da se njegovo ponašanje može objasniti samo razdražljivošću uslijed gladovanja, koju sit čovjek ne može tako lako razumjeti; zatim bi, s tim u vezi, poveo riječ i o isto tako objašnljivoj tvrdnji umjetnika u gladovanju, da bi mogao još dulje gladovati, pohvalio njegovo plemenito stremljenje, dobru volju, veliki samoprijegor, što je sve također sadržano u toj tvrdnji; no onda bi pokušao pobiti tu tvrdnju naprosto pokazivanjem fotografija, jer na tim se slikama vidjelo umjetnika u gladovanju četrdesetog dana gladovanja, u postelji, upola mrtvog od iscrpljenosti. To izvrtnje istine mu je, doduše, bilo dobro poznato, ali mu je svaki put nanovo rastrojavaló živce. Što je bilo posljedica prijevremenog završetka gladovanja, to se ovdje prikazivalo kao uzrok! Nije bilo moguće boriti se protiv te nerazumnosti, protiv toga svijeta nerazumnosti. On bi još uvijek svaki put u najboljoj namjeri, iza rešetaka, požudno slušao impresarija, ali kada bi se pojavile fotografije, svaki put bi se okrenuo od rešetaka i s uzdahom opet pao na slamu, a umirena bi publika opet mogla prići i promatrati ga.

Kada bi se svjedoci takvih prizora poslije nekoliko godina toga prisjećali, često sami sebe nisu mogli shvatiti. Jer u međuvremenu je nastupio onaj spomenuti preokret; to se desilo gotovo iznebuha; možda je to imalo dubljih razloga, no kome je bilo stalo do toga da ih pronađe; bilo kako bilo, jednog se dana našao razmaženi umjetnik u gladovanju napušten od svjetine željne zabave; napustila ga je i radije jurila na druge predstave.

Još jedanput je impresario s njim projurio kroz pola Evrope da vidi hoće li se još ponegdje pojaviti ono negdašnje zanimanje; sve bijaše uzalud; kao po nekom tajnom dogovoru, gotovo svuda se pojavila prava odbojnost prema javnom pokazivanju gladovanja. Naravno da do toga nije moglo doći tako iznenada, i sada su se naknadno prisjećali mnogih predznaka za koje u zanosu uspjeha nisu marili, koje nisu dovoljno prigušivali, ali da sada nešto poduzmu protiv toga, za to je bilo odveć kasno. Bilo je, doduše, sigurno da će jednom i za gladovanje opet kucnuti čas, ali za žive to nije bila nikakva utjeha. Što je umjetnik u gladovanju sada mogao učiniti? On, kojemu su tisuće klicale, nije se mogao pokazivati u kakvoj šatri po malim sajmovima, a da se lati kakva drugog zvanja, za to je umjetnik u gladovanju bio ne samo odveć star već je, prije svega, bio odveć fanatično odan gladovanju. I tako je otpustio im-presarija, druga u besprimjernoj karijeri, te prihvatio angažman u nekom velikom cirkusu; da bi poštedio svoju osjetljivost, nije ni pogledao uvjete ugovora.

Neki veliki cirkus s bezbrojnim ljudima, životinjama i aparatima što se međusobno neprestano drže u ravnoteži i nadopunjuju, može svakoga i u svako doba trebati, pa i umjetnika u gladovanju, dakako, ako ima odgovarajuće skromne zahtjeve, a osim toga, u ovom posebnom slučaju, nisu angažirali samo umjetnika u gladovanju već i njegovo staro slavno ime, štaviše, zbog osobitosti te umjetnosti koja u toku godina ne postaje slabija, nije se moglo čak ni to reći da isluženi umjetnik koji više ne stoji na vrhuncu svoga umijeća traži utočište u nekom mirnijem cirkuskom zaposlenju, naprotiv, umjetnik u gladovanju je uvjeravao da će, a to je bilo vrlo vjerodostojno, isto tako uspješno gladovati kao prije, čak je tvrdio i to da će, ako mu dopuste da radi po svojoj volji, a to su mu bez daljega obećali, tek sada opravdano zadiviti svijet, no ta je tvrdnja, doduše, s obzirom na raspoloženje tadašnjeg vremena, koje je umjetnik u gladovanju u svojoj revnosti lako smetao s uma, kod cirkuskih stručnjaka izazivala samo smijeh.

No, u biti, ni umjetnik u gladovanju nije izgubio sposobnost da pravilno ocijeni stvarne prilike te je sma-

trao za nešto posve razumljivo da ga nisu u njegovu kavezu stavili nasred manježa kao glavnu atrakciju, nego smjestili vani na nekom, uostalom, vrlo pristupačnom mjestu, blizu staja. Veliki šarenim slovima ispisani natpisi uokružavali su kavez, najavljujući što se tu može vidjeti. Kada bi se publika, u stankama, gurala u pravcu staja da gleda životinje, bilo je gotovo neizbježno da prođe pored umjetnika u gladovanju i da se tamo malo zadrži; možda bi ljudi i dulje ostajali kod njega, kad ne bi oni koji su se gurali kroz uski hodnik, ne shvaćajući to zadržavanje na putu k životinjama, onemogućavali dulje i mirno razgledavanje. To je bio i razlog što je umjetnik u gladovanju strepio pred tim posjetima koje je, dakako, tako vruće priželjkivao kao svoju životnu svrhu. U prvo vrijeme je jedva mogao dočekati stanke nakon jednog dijela programa; sav blažen gledao je u susret mnoštvu koje se valjalo sve bliže k njemu, dok se nije i suviše brzo — jer ni najupornija, gotovo svjesna samoobmana nije mogla odoljeti iskustvu — uvjerio da su ti ljudi, s obzirom na njihovu namjeru, većinom bili gotovo samo posjetioci staja. A onaj pogled iz daljine ostao je uvijek najljepši. Jer kada bi se sasvim približili, odmah bi oko njega buknila graja i psovanje dviju grupa koje su se neprestano stvarale, grupa onih koji su ga — a ta mu je grupa ubrzo postala neugodnija — u miru htjeli promatrati, ne možda zbog nekog razumijevanja, već iz hira i prkosa, i grupa onih koji su prvenstveno željeli doći do staja. Kada bi se velika gomila izgubila, nadolazili su oni što su zakasnili, no ti su, premda ih nije ništa sprečavalo da se zadrže dokle god ih je volja, ti su velikim koracima, gotovo i ne skrećući pogleda, projurili mimo kaveza da bi na vrijeme stigli do životinja. I nije se odveć često dešavao sretan slučaj da naiđe neki otac sa svojom djecom i prstom pokaže umjetnika u gladovanju, opširno objašnjavajući o čemu se radi, govoreći o minulim godinama, kada je on prisustvovao sličnim, ali neusporedivo veličanstvenijim predstavama, i da onda djeca, iako nedovoljno pripremljena školom i životom, pa ni nakon tog objašnjenja ne pokazujući razumijevanja — ta što za njih znači gladovanje? — ipak makar sjajem svojih ispitivačkih očiju nagovijeste nešto

od novih boljih vremena što nadolaze. Možda bi, govorio bi onda umjetnik u gladovanju sebi, ipak sve to bilo malo bolje kada njegova nastamba ne bi bila tako blizu staja. Na taj se način ljudima i odveć olakšao izbor, a da i ne govorimo o tome, kako su ga jako vrijedali i bez prestanka tištali vonj iz staja, uznemirenost životinja u noći, pronošanje komada sirova mesa za divlje zvijeri, i njihovi krikovi kada su ih hranili. Ali nije imao smjelosti da od direkcije nešto traži; pa ipak je upravo životinjama morao zahvaliti na tolikom broju posjetilaca, među kojima se ovda-onda našao i poneki što bi k njemu navratio, a tko zna u kakvu rupu bi ga bacili kada bi htio podsjetiti na svoje postojanje a time i na to kako je on, strogo uzevši, samo neka prepreka na putu k stajama.

Jest, predstavljao je malu prepreku, doduše, prepreku koja je postajala sve manja. Ljudi se navikoše na tu nastranost da u današnje vrijeme netko još traži da se obraća pažnja nekom umjetniku u gladovanju, i ta ljudska navika bila je ujedno i njegova osuda. Mogao je još i te kako lijepo gladovati, a on je to i činio, no više mu nije bilo spasa, ljudi su ipak prolazili mimo njega. Pokušajte samo da nekome objasnite umjetnost gladovanja. Tko to ne osjeća, njemu to ne možeš ni objasniti. Lijepi su natpisi postali prljavi i nečitki, svijet ih trgao sa zidova, a nikome ne bi padalo na pamet da ih zamijeni; pločica s brojem u gladovanju provedenih dana, koja se isprva svakog dana brižljivo obnavljala, već je odavna ostala jedna te ista, jer poslije prvih tjedana, osoblju je dojadio čak i taj mali posao; i tako je umjetnik u gladovanju, doduše, produžio svoje gladovanje, kako je to prije u snu priželjkivao, i njemu je to bez ikakve muke uspijevalo sasvim onako kako je to nekoć proricao, ali nitko nije brojao dane, nitko, čak ni sam umjetnik u gladovanju nije znao kakav je rezultat već postigao, i bilo mu je teško oko srca. A kada bi već nekog dana zastao neki dokonjak, te se narugao starom broju i govorio o nekoj podvali, onda bi to u tom smislu bila najgluplja laž koju ravnodušnost i urođena zloba mogu izmisliti, jer nije umjetnik u gladovanju varao, on je pošteno radio, već je svijet njega varao rdavo ga nagrađujući za njegov rad.

No opet je minulo mnogo dana, pa se i to okončalo. Jednom je nekom nadgledniku pao u oči kavez te je upitao slugu, zašto ovaj još dobro upotrebljiv kavez s istrulom slamom tu stoji a da nikome nije od koristi; nitko to nije znao, dok se netko, ugledavši pločicu s brojem, ne sjeti umjetnika u gladovanju. Uzeše motkama k o p k a t i po slami te otkriše u m j e t n i k a u gladovanju. »Još uvijek gladuješ?« upita nadglednik, »pa kada ćeš jednom već prestati?« »Oprostite mi svi vi«, prošapta umjetnik u gladovanju; a razumio ga je samo nadglednik, koji je uho prislonio uz rešetku. »Pa naravno«, reče nadglednik te stavi prst na čelo, da bi time osoblju nagovijestio u kakvu se stanju nalazi umjetnik u gladovanju, »da ti opraštamo.« »Vazda sam želio da se divite mojem gladovanju«, reče umjetnik u gladovanju. »Pa i divimo se tome«, na to će nadglednik susretljivo. »Ali ne treba da se tome divite«, reče umjetnik u gladovanju. »No, pa onda se, dakle, ne divimo«, reče nadglednik, »a zašto da se tome ne divimo?« »Zato što moram gladovati, ne mogu drugačije«, odgovori umjetnik u gladovanju. »Gle ti njega«, reče nadglednik, »zašto ne možeš drugačije?« »Zato što«, otpovrne umjetnik u gladovanju, pridižući malko glavicu i naškubivši usne kao za poljubac i šap-ćući nadgledniku ravno u uho, da se ne izgubi nijedna riječ, »što nisam našao jelo koje mi je prijalo. Da sam ga našao, vjeruj mi, ne bih pravio nikakvih gluposti i nakljukao bih se kao i ti i svi drugi.« To mu bijahu posljednje riječi, ali njegove već ugašene oči još su uvijek izražavale čvrsto, premda ne više ponosno uvjerenje da i dalje gladije.

»Ali sada napravite malo reda!« reče nadglednik, a zatim pokopaše umjetnika u gladovanju zajedno sa slamom. A u kavez smjestiše mladog pantera. A i najotupjelijoj duši osjetno je odlanulo, gledajući kako se u odavna već pustom kavezu sada prebacuje ta divlja zvijer. Ne razmišljajući mnogo, čuvari su mu donosili hranu koja mu je prijala; životinja kao da ne osjeća ni gubitak slobode; to plemenito tijelo, u koje su natrpali sve što mu je bilo potrebno te samo što se nije raspršio, kao da je oko sebe širilo i slobodu; kao da se ona krila negdje u čeljusti; a radost živovanja izbijala je takvim žarom iz njegova ždrijela da gledaocima nije bilo lako da joj odole. No oni

bi se svladavali, načeti se oko kaveza i ne bi ni pomišljali da se maknu s mjesta.